

Mendelova univerzita v Brně
Institut celoživotního vzdělávání

Ideální učitel z pohledu žáků **SOŠ**

Bakalářská práce

Ideální Vedoucí bakalářské práce:

Mgr. Jitka Vidláková, Ph.D.

Vypracovala:

Sandra Nosková

Brno 2017

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že jsem práci: **Ideální učitel z pohledu žáků SOŠ** vypracovala samostatně a veškeré použité prameny a informace uvádím v seznamu použité literatury. Souhlasím, aby moje práce byla zveřejněna v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb., o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších předpisů, a v souladu s platnou Směrnicí o zveřejňování vysokoškolských závěrečných prací.

Jsem si vědoma, že se na moji práci vztahuje zákon č. 121/2000 Sb., autorský zákon, a že Mendelova univerzita v Brně má právo na uzavření licenční smlouvy a užití této práce jako školního díla podle § 60 odst. 1 autorského zákona.

Dále se zavazuji, že před sepsáním licenční smlouvy o využití díla jinou osobou (subjektem) si vyžádám písemné stanovisko univerzity, že předmětná licenční smlouva není v rozporu s oprávněnými zájmy univerzity, a zavazuji se uhradit případný příspěvek na úhradu nákladů spojených se vznikem díla, a to až do jejich skutečné výše.

V Brně, dne

Podpis

Děkuji paní Mgr. Jitce Vidlákové, Ph.D. za věčnou trpělivost, otevřený přístup, věcné připomínky a především ochotu pomoci, bez které by nebylo možné práci odevzdat. Další velký dík patří paní magistře, která mi pomohla s organizací, zadáním a sběrem dokumentů pro praktickou část. V neposlední řadě děkuji své rodině a přátelům, kteří při mně stáli a podpořili mne v časově náročném období.

Abstrakt

Bakalářská práce je zpracováním určení ideálního učitele odborných předmětů na střední odborné škole. Cílem teoretické části je definice pojmu učitel, charakteristika učitele, popis osobnosti učitele, také popis pedagogických kompetencí a rozdělení učitelů do typologií. Teoretická část je rozborem, srovnáním a syntézou pedagogických, sociologických a psychologických odborných zdrojů, kde probíhá snaha o dosazení definic do pojmu „ideální učitel“. Navazující praktická část je zaměřena na popis ideálního učitele z pohledu žáků. Průzkum bude veden pro srovnání teorie s praxí, kdy posuzovány budou slohové práce žáků středních škol. Žáci mají zadané téma: „ideální učitel SOŠ“, které zpracují formou úvahy. Pro vyhodnocení dat bude užita kvalitativní obsahová analýza slohových prací a výtah ideálních vlastností a postojů učitele z pohledu žáků. Zajímavostí bude srovnání názoru žáků 1. a 4. ročníků, jako možnost odhalení rozdílů v pohledu ze začátku a ke konci studia střední školy. Cílem celé práce je srovnání teorie s popisem požadavků žáků na ideálního učitele v rámci jeho osobnosti a tím možná inspirace budoucím učitelům odborných předmětů na středních školách.

Klíčová slova

učitel, charakteristika učitele, rysy ideálního učitele, typologie učitelů, osobnost učitele, pedagogické kompetence, ideální učitel z pohledu žáků

Abstract

This bachelor thesis provides specification how to recognize an ideal of high school teacher. The aim of the theoretical part is to describe following definitions such as concept of teacher, teacher specification, description of the teacher and teacher roles, pedagogic competencies and teacher typologies.

The theoretical part contains analysis, comparison and synthesis of pedagogical, sociological and psychological sources where definition of ideal teacher is described according to the whole previous theory.

Following practical part is focused on description of ideal teacher from the žák perspective. Students will prepare an essay with their expectations of ideal teacher where outputs will be used for comparison of theory and practice.

Ideal of high school teacher as essay topic is to be elaborated by students and all essays will be evaluated by qualitative content analysis of essays, summary ideal abilities and teacher attitudes from the student point of view. After all evaluations of analysis you can find interesting comparison of the ideal teacher from the point of view of students of 1st and 4th grade Where you can see the differences in definition of ideal teacher at the beginning and before graduation of high school žáks. Bachelor thesis can be inspiration for future generation of high school teachers due to the detailed comparison of theory and description of ideal teacher from the student point of view where each future teacher can decide if he or she fulfills defined expectations and criteria of high school teacher.

Key words

teacher, characteristic of teacher, an ideal teacher, teacher's typology, teacher's personality, pedagogic skills, students' ideal teacher

Obsah

1	Úvod	11
2	Cíle bakalářské práce	12
2.1	Cíle teoretické části práce	12
2.2	Cíle praktické části práce	12
3	Materiál a metodika zpracování	13
3.1	Materiál a metodika zpracování teoretické části práce	13
3.2	Materiál a metodika zpracování praktické části práce.....	13
4	Učitel	14
4.1	Definice učitele.....	14
4.2	Učitelství jako profese	15
4.3	Učitelovo pojetí vlastní profese	15
5	Požadavky na osobnost učitele	17
5.1	Morálka učitele.....	18
5.1.1	Učitel příkladem.....	18
5.2	Nároky na učitele	20
5.2.1	Autorita.....	20
5.2.2	Postoje učitele.....	21
5.3	Vztahy mezi učitelem a žáky	22
5.3.1	Změny nálad učitelů	22
6	Kompetence učitele	23
	„Způsobilost provádět určitou činnost správně a efektivně, soubor či rozsah požadovaných znalostí, kvalifikace, schopností a dovedností nebo specifická schopnost či dovednost“ (SCS.ABZ.cz, web).....	23
6.1	Pedagogické kompetence.....	23
6.1.1	Vrozené kompetence.....	25
6.1.2	Intervenční kompetence	27
6.2	Význam interakce.....	28
7	Typologie učitelů	31

7.1	Typologie temperamentu	31
7.2	Caselmanova typologie	33
7.3	Döringova typologie.....	34
7.4	Typologie dle stylu vedení a vztahu ke žákům	35
7.5	Worwickelova typologie.....	35
8	Ideální učitel	37
9	Praktická část a výsledky práce	41
10	Diskuze	50
11	Doporučení pro pedagogickou praxi	51
12	Závěr	52
13	Seznam použité literatury	53

Seznam obrázků

Obr. 1	Sokratova přísaha učitele	16
Obr. 2	Cibulový model Zdroj: www.slideshare.net	26
Obr. 3	Interpersonální typy učitelů Zdroj: Gavora, Mareš, interpersonální studie	29
Obr. 4	Interpersonální styl učitelů Zdroj: Gavora, Mareš, interpersonální studie	30

Seznam tabulek

Tab. 1	Výsledky průzkumu Jak by měla vypadat ideální škola a učitel	39
Tab. 2	Charakteristika na ideálního učitele	45
Tab. 3	Kategorie charakteristik ideálního učitele – vlastní pojetí	46
Tab. 4	Charakteristiky ideálního učitele dle ročníků	47

Úvod

Charakteristika ideálního učitele je nadčasovým a stále aktuálním tématem.

Je velké množství odborných publikací, které se zabývají předpoklady, vlastnostmi a kompetencemi, které by učitel měl mít. Není však již kontrolováno, zda učitelé tyto předpoklady splňují. Chápání pojmu *ideál* má čistě individuální charakter. Je možné určit ideálního učitele obecně?

V bakalářské práci na téma Ideální učitel z pohledu žáků SOŠ se zabývám vymezením pojmu učitel, charakteristikou učitelské práce a také požadavky, které jsou na tuto pozici kladeny. V uvedených popisech hledám definici ideálního učitele. K najetí bližších charakteristik se zabývám tématy, které vymezují o přístup učitele k práci, morálku a autoritu učitele, vztah mezi učitelem a žáky, učitelské postoje, kompetence a nakonec typologie učitelů.

Praktická část je zaměřena na názory žáků. Ti definovali svého ideálního učitele ve slohových pracích. Úvahy žáků byly zpracovány obsahovou analýzou. Výsledkem průzkumného šetření je výčet vlastností, které by dle žáků měl ideální učitel mít. Cílem celé práce je vymezení osobnostních znaků učitele, kterého žáci vnímají jako ideálního.

Téma jsem si vybrala z čiré zvědavosti a touhy po odpovědích. Charakteristika ideálního učitele znamenala výzvu. Také v budoucnu mám sama v plánu se učitelkou stát a v nejlepším případě právě tou ideální.

Práce se dělí na teoretickou a praktickou část. Teoretická část je rozdělena do šesti kapitol a jejich dílčí podkapitoly. Praktická část je vyhodnocením slohových prací žáků SOŠ. Metodou zpracování je kvantitativní obsahová analýza.

1 Cíle bakalářské práce

Cílem bakalářské práce je charakteristika ideálního učitele – hledáme tedy vlastnosti, schopnosti a očekávání žáků, které by měl splňovat takový učitel, který chce být vnímán jako ideální z pohledu žáků.

1.1 Cíle teoretické části práce

Cílem teoretické části je popis učitele jako profesionála, osobnosti a výchovného i vzdělávacího činitele. Dále je cílem vymezení předpokladů, kompetencí a způsobů chování, kterými by měl učitel disponovat a také rozdělení učitele dle několika typologií. Součástí daných popisů je žádoucí najít možné určení charakteristik ideálního učitele.

1.2 Cíle praktické části práce

Praktická část má za cíl zjistit, vybrat a popsat takové charakteristiky učitele, které vidí žáci jako zásadní a kterými definují ideálního učitele. Praktická část by nám také měla ukázat, zda se pojetí ideálního učitele liší u žáků v různých ročnících.

2 Materiál a metodika zpracování

2.1 Materiál a metodika zpracování teoretické části práce

Pro zpracování teoretické části byly použity různorodé zdroje odborných publikací, jako jsou knihy známých i méně známých autorů, ale také různé studie, internetové stránky, časopisecké články, pedagogické slovníky a slovníky cizích slov.

Pro sepsání práce bylo nutné nejprve načerpat informace, které bylo následně potřeba roztřídit, stanovit si osnovu psaní a pomocí analýzy a syntézy uvést zjištěné teoretické informace ve smysluplné formě.

2.2 Materiál a metodika zpracování praktické části práce

Jako materiály praktické části jsem použila odborné webové i knižní zdroje, které mi pomohly se zorientováním se ve vybrané výzkumné metodě - obsahové analýze textu. Dále bylo nezbytné vybrat slohové práce od žáků a ty vyhodnotit. Jako materiál k hodnocení jsem potřebovala záznamové archy, ze kterých následně vzniklo vyhodnocení průzkumu. Následně jsem zjištěná data zadala do programu Excel, který jsem využila k součtu a seřazení a reportování dat.

3 Učitel

3.1 Definice učitele

Neodmyslitelnou součástí školství jsou vzdělávací a výchovní činitelé, bez kterých by vzdělávací instituce nemohly fungovat. Právě učitel, společně s institucí školy, je činitelem, který předává zkušenosti z generace na generaci.

Přes dlouhou historii a progres v pedagogické sféře lze v dnešní době učitelskou profesionalistu zpochybnit. Za důkaz můžeme považovat například různé mediální články, které se zabývají stávkami učitelů, útoky žáků na učitele, sexuálními vztahy učitel vs. žák, dalšími zaměstnání učitelů, aj. (Lukášová in Franiok, Knotová, 2008, s. 20).

Učitelské zaměstnání s sebou však po celá staletí nese jasné představy a předpoklady o osobě učitele. Očekáváme vzdělanou, automaticky váženou osobu, jejíž výkon práce se často označuje za poslání. Poslání z toho důvodu, že učitel může ovlivnit množství životů a to nejen předáváním informací, ale především i výchovným působením. Pedagogická profese často čelí velkým očekáváním, a to napříč jak přímého působení (učitel – žák), tak i nepřímého (rodiče, společnost,...). Vzdělávání a výchova je vždy sociálním vztahem o působení dvou proměnných faktorů – a i když je učitel profesionálem, je zásadně ovlivňován vlastní osobností, která odlišně působí na různé osobnosti žáků. Nelze tedy očekávat stejné přístupy, výsledky a úspěchy u všech učitelů i žáků.

Zajímá nás jaké vlastnosti, předpoklady a způsoby chování učitele jsou pro žáky žádoucí z jejich vlastního pohledu. Kdo je ideálním učitelem?

Slovo pedagogika je odvozeno ze slova *paidagógos*, které pochází z antického Řecka, kde slovo neslo význam otroka, který pečoval o syna svého pána tím způsobem, že jej doprovázel do školy. Následně se výraz přesunul do antické latiny. Zde se význam slova již vyvinul v učitele – vychovatele označovaného slovem *peadagogus* (Průcha, 1997, s. 168).

Pedagogický slovník označuje učitele za profesionálně kvalifikovaného pedagogického pracovníka, který je jedním ze základních činitelů vzdělávacího procesu, za který nese spoluzodpovědnost (Průcha, Walterová, Mareš, 2003, s. 261).

Učitele řadíme spolu s vychovateli, speciálními pedagogy, trenéry, a dalšími vzdělavateli pod pedagogické pracovníky. Oficiální definice ministerstva školství je následující: „*Pedagogickým pracovníkem je ten, kdo koná přímou vyučovací, přímou výchovnou, přímou speciálně pedagogickou nebo přímou pedagogicko-psychologickou činnost přímým působením na vzdělávaného, kterým uskutečňuje výchovu a vzdělávání na základě zvláštního právního předpisu*“ (Zákon 563/2004 Sb., Hlava I, §2).

3.2 Učitelství jako profese

V dnešní době je učitel a jeho profese neustálým objektem vědeckého zkoumání a hodnocení. Takové výzkumy se však liší četností, významy a očekáváními napříč zeměmi. Zajímavé je, že navzdory dlouhé historii učitelského povolání, dále potřeby této vzdělávací a výchovné činnosti a především navzdory jasně viditelným výsledkům této práce, neustále panují dohady o tom, zda se práce učitele dá považovat za profesi.

Důvodem tvrzení nejasností o zařazení učitelství do profesí je srovnávání učitelů například s lékaři nebo inženýry. Z porovnání vychází rozdílná doba odborné přípravy pro výkon povolání, také pravomoce ve výkonu povolání a v neposlední řadě tradičnost studia – zatímco pro uznávané profese je studium možné již od 60. let 19. století, tak možnost odborného studia pedagogiky přichází až ve 40. letech století 20. Učitelství zkrátka nesplňuje seznam definic profese, a tak je označováno za „*semiprofesi*“ nebo také za „*vyvíjející se profesi*“. Zařazení učitelství do profesí komplikuje obtížnost přesného vymezení a definice učitelského povolání nebo také fakt, že mnohdy lidé učí bez potřebného vzdělání (Průcha, 1997, s. 169). Na českém trhu jsou ale dostupné publikace, které tyto teorie konfrontují a učitelství jako profesi definují. Na stejné straně stojí tvrzení veřejnosti, kdy lidé řadí učitele do vyšších a středních odborných pracovníků. Toto tvrzení i nepřímou potvrzuje také fakt, že povolání učitel se umístilo na škále v první desítku Nejprestižnějších povoláních v Česku.

3.3 Učitelovo pojetí vlastní profese

Průcha, Walterová, Mareš, (2003, s. 261) ve své definici učitele neoznačují pouze za vzdělávacího činitele. Současné pojetí učitele rozšiřuje jeho pole působení a zahrnuje do něj i interakci se žáky a prostředím – učitel vytváří klima třídy, je koordinátorem a organizátorem a současně musí vystupovat jako objektivní člověk se subjektivním přístupem, pochopením, nadšením pro práci, odborností a dalšími sociálními a pedagogickými dovednostmi v jednom. Právě pro pestrost, náročnost a odpovědnost ve vzdělání, ale především i ve výchově, je toto povolání označováno za poslání.

Ostatně učitelství jako poslání potvrzuje i Sokratova přísaha učitele, která je pro učitele morálním závazkem. Tato přísaha je ve svých bodech zaměřená především na sociální stránku přístupu učitele ke žákům. Prísaha obsahuje například sliby jako: naslouchání, rozvíjení, podpora vloh dítěte, respekt k individuálním zvláštnostem, přijetí slabostí dítěte, vedení k pravdomluvnosti, nastavení vize lepšího světa, dále toleranci a oporu při neřestech a ochrana tělesného i duševního zdraví. (Hentig, 1993. in Stodůlková, Zapletalová, 2015, s. 6)

Motto:

Sokratova přísaha učitele, jak uvádí Hentig.

„Jako učitel a vychovatel se zavazuji:

* respektovat individuální zvláštnosti každého dítěte a v případě potřeby je bránit * odpovídat za nepoškození jeho tělesného a duševního vývoje * dbát na jeho vývoj, naslouchat mu, brát ho vážně * hledat jeho souhlas ke všemu, co činím s jeho osobou tak, jak bych to dělal v případě dospělých * vysvětlovat zákonitosti vývoje v jeho prospěch – rozvíjet a podporovat jeho vloh * akceptovat jeho slabosti a být mu oporou při překonávání strachu a viny, zloby a lži, pochyb a nedůvěry, nedůtklivosti a sobectví, tedy všude tam, kde to potřebuje * nepodlamovat dítěti vůli ani tehdy, když se zdá jeho jednání nesmyslné, ale pomoci mu ovládnout vůli rozumem * připravit dítě pro převzetí zodpovědnosti ve společnosti * nechat mu poznat jaký je svět bez toho, že by ho podrobil * umožnit dítěti aby se dozvědělo, co je – *dobrý život* * dát mu vizi lepšího světa a jistotu, že je ji možné dosáhnout * učit ho pravdomluvnosti.“ (In Grecmanová, Holoušová, Urbanovská, 2002, s. 3).

Obr. 1 Sokratova přísaha učitele

Pokud si to shrneme, tak již víme, že učitel musí být vzdělaná osobnost s morálními povinnostmi vůči často několika generacím dětí, kterým předává odborné informace a působí nejlepším výchovným způsobem, který umí. Vzhledem k určitému výchovnému břemenu a očekáváním společnosti se dá předpokládat, že učitel nevychází ze své role – společností je brán vždy jako učitel.

4 Požadavky na osobnost učitele

Představu o tom, kdo je učitel tedy již máme. Stále však nevíme, jaký učitel je „ideální“. Otázkou ale zůstává, zda je někde taková definice dostupná. V dostupných zdrojích se zásadní podstaty v učitelství liší. Je zde několik sociálních faktorů a ani jeden nelze vybrat jako ten zásadní, nebo rozhodující. Je dobrým učitelem ten, který spolehlivě předá informace žákům, nebo ten, který v nich umí podnítit zájem a schopnost si informace dohledat? Očekáváme od dobrého učitele morální zásadovost a výchovu k tradicím, nebo podporu schopnosti přizpůsobit se, či schopnost podnícení k vlastním názorům? Za svůj život se setkáváme hned s několika osobnostmi v edukačním prostředí – ideál spočívá v tom, že na různé osobnosti žáků působí různé osobnosti učitelů a proto je zde obrovská variabilita. Hodnoty ideálu jsou pro každého z nás jiné. Pojďme analyzovat jednotlivé požadavky učitelské profese.

Ze zákona jsou předpoklady pro výkon učitele následující:

- „Je plně způsobilý k právním úkonům,
- má odbornou kvalifikaci pro přímou pedagogickou činnost, kterou vykonává,
- je bezúhonný,
- je zdravotně způsobilý,
- prokázal znalost českého jazyka, není-li dále stanoveno jinak“.

(Zákon 563/2004 Sb. Hlava I, §3)

Požadavky z definice zákona nejsou jedinými požadavky, které klademe na bedra učitelů. Jak se říká, že „právo je minimem morálky“, tak stejně tak jsou vyšší nároky kladeny ze strany společnosti, ředitele školy, kolegů a především dětí a rodičů.

K jejich požadavkům patří:

- „Široké všeobecné vzdělání a teoretické a praktické odborné vzdělání“,
- „odborné vzdělání pedagogické a psychologické“,
- „osobnostní předpoklady“ – jsou nejnáročnější skupinou požadavků.

Řadíme sem:

- Autoritu,
- stabilitu osobnosti,
- samostatnost,
- inteligenci,
- důvěryhodnost,
- komunikativní dovednosti,
- trpělivost,
- odpovědnost,
- pohotovost,
- potřebu pomáhat druhým.

(Stodůlková, Zapletalová 2015, s. 164)

Vzhledem k tomu, že učitele považujeme za osobu, která z velké části nese odpovědnost za výsledky procesu vzdělávání, jsou i další vlastnosti a schopnosti, které od něj očekáváme. Stodůlková a Zapletalová (2015, s. 164) vyzdvihují například tyto další:

- Důvěra ve výchovu,
- kreativita,
- pozitivní a aktivní přístup k práci,
- objektivita a spravedlnost při hodnocení.

Právě z toho důvodu, že učitel je osobou, která vyučování řídí a organizuje, ale také žáky úkoluje, můžeme aplikovat i část sociálních a osobnostních požadavků pro práci manažerů:

- emoční inteligence
- sebeuvědomění a sebeřízení
- empatie

(Goleman, 2014, s. 14-22)

4.1 Morálka učitele

Určitě se shodneme, že nedílnou součástí požadavků na učitele je jeho morálka. Mravní normy jsou posuzovány jak učiteli ve vztahu ke žákům, tak naopak. Porušení morálky má dopad na náhled na morálku učitele. Vzhledem k tomu, že svojí prací učitel působí na žáky, čímž ovlivňuje myšlení i jednání druhých, je nevyhnutelné, aby vznikaly osobní vztahy.

4.1.1 Učitel příkladem

V rámci výchovné role vzdělávání učitel napomáhá dítěti i k morálnímu vývoji. Než seznámení s morálkou a zásadami slušného chování, je důležitější, aby takové chování žák u učitele viděl a mohl jej tak napodobovat. Jako praktické příklady Fontana (2014, s. 238) uvádí: *„Má malou cenu zdůrazňovat dětem nezbytnost tolerance a soucitu, jestliže si učitel ve svém vlastním jednání s třídou počíná netolerantně a necitelně. Obdobně nemá smysl učit poctivostí, jestliže učitel dá svým chováním najevo, že nemá nic proti nějakým machinacím, když se mu to hodí. Nemá smysl učit spravedlivé nestrannosti, když učitel zjevně uplatňuje vůči dětem nestejná měřítká. Není dobré vyučovat děti, jak je důležité brát ohled na druhé, a potom bez slůvka*

díků proběhnout kolem dítěte, které vám spěchalo otevřít dveře. Nejen, že si děti za těchto okolností požadované morální zásady neosvojí, ale mohou na ně nakonec pohlížet se stejným pohrdáním, s nímž hledí na učitele, který si takto počíná.“ Učitel by měl dobré mravy podporovat a sám být příkladem.

Dobry učitel je žákům příkladem - udává jim představu, jakým dospělým by jednou mohli být. Z různých postojů sociálních rolí učitele žáci vnímají, jaký přístup má ke kolegům, k opačnému pohlaví, jaký je postoj učitele k řediteli školy. Pokud žáci vnímají učitele jako vzor člověka, jakým by chtěli být, popisuje to Fontana (2014, s. 295) jako dar, který má stejnou hodnotu jako veškeré formální vzdělání.

S vědomím, že žádný učitel nemůže být ideální se J. Kořa (2003, s. 66 – 71) pokusil definovat „ideálního učitele“ dle požadavků na profesní morálku. Svůj popis spíše podává jako podnět k zamyšlení:

„Učitel by měl:

1. *Mít rád děti a mládež a umět s nimi přiměřeně komunikovat.*
2. *Být dobře informován, se širokým všeobecným vzděláním; měl by disponovat dostatečným množstvím vědomostí ve svém oboru.*
3. *Být flexibilní, přizpůsobivý, tj. měl by mít schopnost rychle reagovat a adaptovat se na měnící se situace ve výuce, současně by měl být důsledný.*
4. *Být optimistický, přátelsky laděný, duševně vyrovnaný, schopen prožít nejen sám radost z učení, ale i předat ji žákům.*
5. *Být vzorem a modelem chování v každodenních rolích.*
6. *Umět přenášet teoretické poznatky do praxe.*
7. *Být důsledný.*
8. *Umět se vyjadřovat jasně a stručně.*
9. *Být otevřený vůči druhým i světu.*
10. *Být trpělivý a vytrvalý.*
11. *Být vtipný a umět si dělat legraci sám ze sebe.*
12. *Mít dostatečnou dávku sebedůvěry.*
13. *Projít pestrrou přípravu na profesní dráhu, což mimo jiné znamená i rozvíjet své koníčky a zájmy. Tyto „doplňující vědomosti“ umožňují učiteli vést zájmovou*

činnost žáků a zároveň tím sám sebe chránit před tzv. burnout syndromem, který často postihuje učitelské povolání.

14. *Být vhodně upravený a dodržovat zásady osobní hygieny.“*

4.2 Nároky na učitele

Svým příkladem učitelé působí na své žáky z dlouhodobého hlediska. Faktem je, že čím je žák (bráno i na ZŠ) mladší, tím je míra jeho ovlivnění vyšší. V této práci se však budeme zaměřovat na pohled žáků středních škol. Na střední škole si žáci již jsou schopni vytvořit vlastní názor a představu o vyučujícím. Navíc s probíhajícím dospíváním a pubescentním obdobím, kdy u žáka hraje velkou roli hladina hormonů, je pro učitele výchovná část profese náročnější.

S neustálými pokroky moderní doby je práce učitele stále náročnější. Máme k dispozici čím dál více informačních zdrojů, jako je internet, média, časopisy, kurzy a semináře. Se všemi těmito zdroji je obtížné udržet si kompletní informovanost o vývoji oboru. Dají se očekávat dotazy žáků a učitel by měl být schopen reagovat a prokázat tak svoji odbornost. V opačném případě ohrožuje svoji autoritu. (Stodůlková, Zapletalová, 2015).

4.2.1 Autorita

Zásadním bodem ve vztahu k učiteli a dokonce také určení jeho oblíbenosti je autorita. Tu pedagogicko-psychologický slovník definuje jako „*Legitimní moc uplatňovaná v souladu s hodnotami těch, kdo jsou ovládáni jim přijatelnou formou, která si získala jejich souhlas.* „

Rozlišujeme autoritu na formální a neformální.

Autorita formální (tradiční) se nezakládá na osobních kvalitách nositele, ale na jeho postavení v hierarchii. Formální autoritou je tedy to, že učitel je nadřazen žákům z hlediska postavení a věku.

Autorita neformální vychází z uznání druhých. Zakládá se na pozitivním hodnocení jejího nositele a získaném respektu. Neformální autoritu můžeme rozdělit také na *autoritu racionální*, která je získaná na základ znalostí nebo odborných zkušeností jejího nositele, nebo *autoritu charismatickou*, která se zakládá na obdivu specifických vlastností povahy nositele.

Dále je dle slovníku přijetí autority zásadní pro efektivní práci skupiny. Neformální autorita je individuální. Učitel si ji vytváří svými kompetencemi vyučová-

ní, postoji, řízením třídy. Autorita pomáhá předcházet nežádoucímu chování žáků, tedy nekázní (Průcha, Walterová, Mareš, 2003, s. 23)

Tvrzení uvedené výše nepřímo potvrzuje i rozbor slova *autorita*. Vališová (2007, s. 394) uvádí jako základ slov *augó*, které znamená obdařiti, podporovati, zvelebovati, zvětšovati. Vznik pojmu autorita pochází z latinského *auctoritas*, což znamená jistotu, spolehlivost, podporu a důvěryhodnost. *Auctor* zase můžeme chápat jako vzor, podpůrce, předchůdce.

Může být autorita nástrojem proti nekázní?

„K prevenci nekázně může významnou měrou přispívat komunikace. Musí být předem stanovena pravidla, v jejichž rámci jsou určeny jasné hranice“ (Sedláčková 2008, in Šolar 2008, web). V situacích nemilého překvapení, nebo dokonce urážky, je důležité nedat na sobě znát rozhození, a zachovat se přiměřeně. Protože když se Vám situace vymkne z rukou, je ohrožena i Vaše autorita, která by měla být postavena na uznání, ne na strachu. S tím souvisí potřeba, kdy: *„žáci od učitele očekávají, že bude umět nastolit kázeň a pořádek. Mnoho dětí si přeje ve škole kázeň, neboť pro ně znamená ochranu a naplnění jedné ze základních psychických potřeb – bezpečí, jistoty“* (Bendl 2011, s. 28).

4.2.2 Postoje učitele

Dobrý učitel je vybaven tzv. *„žádoucími profesionálními postoji“*. Tyto postoje značí, že má kladný postoj k náročné práci a její odpovědnosti. Také, že rozsah svojí práce nepojímají pouze jako výuku daného předmětu žákům a za pracovní dobu nepovažují pouze čas strávený v prostorách školy. Naopak dobrý učitel zaujímá postoj k místu učitele ze společenského hlediska a dalším předmětům své aprobace. (Fontana 2014, s. 366)

Úspěšný učitel musí umět odhadnout míru správného přístupu ke společenské interakci se žáky. V rámci společenské interakce je důležité, jaké signály učitel vysílá. Takový učitel, který svými postoji, oblékáním, chováním, mluvou dává najevo, že duch společenského světa dětí je mu cizí, se dostane do nevýhodného postavení. Stanovením takového odstupu od žáků může jeho postoj působit odsuzovačně. Reakcí žáků následně bude pravděpodobně odpor a hostilita.

Naopak není dobré se žákům do jejich společenského světa ani příliš vlihcovat. Pokud se učitel příliš snaží mezi žáky zapadnout jejich napodobováním, řečí a způsoby, tak nebudou respektovat člověka, který chce být jako oni. Člověk, který kopíruje žáky je podezírán a brán jako omezený.

Za úspěšného učitele je brán ten, který je si svým chováním jistý a je zásadový. Toto chtějí od učitele nabídnout. Ideální je ukázat, že učitel vnímá a respektuje jejich svět, také jej chápe a je vůči němu otevřený. Správný je přátelský postoj, přijetí a určitá společenská jednota. Přijímat by měl učitel sebe i žáky a není vhodné předstírat, že jsme někým jiným.

Při takovém chování si žáci mohou v učiteli najít svůj vzor chování.

(Fontana 2014, s. 289)

4.3 Vztahy mezi učitelem a žáky

4.3.1 Změny nálad učitelů

I to, jak se učitelé cítí a jakou mají náladu má vliv na žáky a výuku. Také žáci mohou mít vliv na náladu učitele. Je zde více proměnných faktorů. Svoji roli může hrát i pouhá tělesná únava. V takových náročnějších obdobích může být učitel a jeho reakce náchylnější i na podněty, které by běžně za důležité nebral. V důsledku toho se může učitel začít chovat ke žákům podrážděně. Situaci ve třídě to však pouze přihorší (Fontana, 2014, s. 221).

Správný učitel by sice měl být profesionálem a své změny nálad by na sobě neměl nechat znát. Bohužel jsou změny nálad pro lidský faktor přirozené. Dle Fontany (2014, s. 221) je v takových případech nejlepší radou, aby si učitelé začali své měnící se nálady uvědomovat. Součástí daného uvědomění by měly být i dopady, které mají tyto nálady na třídu. Pro nejlepší prospívání dětí je důležité soudržné zacházení těch dospělých, kteří jsou v jejich životě důležití. Takové zacházení umožňuje dětem předvídat situaci a díky tomu mohou svůj sociální svět vnímat jako uspořádané a srozumitelné místo. Postupem času rozumí, že určitá proměnlivost lidí v okolí je nevyhnutelná a přirozená.

Při absenci soudržnosti je hrozba toho, že děti budou zmatené, budou se cítit ohroženě a také budou naplněné zlostí a nepřátelstvím. Žáci respektují takové učitele, od kterých ví, co mohou očekávat. Proto si nevyrovnaného učitele nemohou vážit. Ideálním řešením pro případy, kdy učitel podlehně změně nálad, je žáky na počátku hodiny informovat alespoň obecně o této skutečnosti a důvodu. Místo zmatku a obrany ve žácích, kteří si jeho projevy budou brát osobně, tak najde spíše soucit a pochopení. Dokonce pokud je běžně učitel sám empatický, laskavý a ohleduplný, může se stát, že v takové situaci se žáci projeví stejně (Fontana 2014, s. 221).

5 Kompetence učitele

„Způsobilost provádět určitou činnost správně a efektivně, soubor či rozsah požadovaných znalostí, kvalifikace, schopností a dovedností nebo specifická schopnost či dovednost“ (SCS.ABZ.cz, web).

5.1 Pedagogické kompetence

Kompetence jsou „soubor profesních dovedností a dispozic, kterými má být učitel vybaven, aby mohl efektivně vykonávat své povolání“, alespoň tak kompetence definuje pedagogický slovník (Průcha, Walterová, Mareš, 2003, s. 103).

Švecova definice kompetencí se se slovníkovou definicí shoduje, ale je rozsáhlejší. Dle něj patří k těmto dispozicím i vrozená způsobilost (schopnosti a pedagogické nadání). Autor vnímá tyto dispozice jako zásadní pro výchovu a také zdokonalování i kultivování vlastní pedagogické činnosti (Švec 1999, in Lazarová, 2008).

Z bližšího hlediska se jedná o osvojení řady dovedností komunikativních, sociálních, didaktických, diagnostických, organizačních a poradenských, které by si měl učitel osvojit za účelem výchovy, vzdělávání žáků a komplexnímu rozvoji jejich osobnosti (Smékalová in Franiok, Knotová, 2008, s. 145). Vašutová (2004, s. 105) vidí význam v definování kompetencí kvůli profesionalizaci učitelů a jako stanovení standardu učitelské profese.

Je mnoho pojetí ve vyjádření pedagogických způsobilostí a kompetencí. Tato pojetí se však často překrývají a nebývají striktně rozlišeny. Například **vymezení kompetencí jako způsobilostí** definují Piťha a Helus (in Lazarová, 2008):

- Způsobilost efektivně motivovat žáky
- Způsobilost odrážet účinky své osobnosti a jednání se žáky ve schopnost učení žáků a tak i utváření jejich postojů a klimatu ve třídě
- Způsobilost k rozboru kázeňských problémů a jejich příčin a následné využití k volbě strategie řešení
- Způsobilost k práci s různorodými skupinami žáků
- Způsobilost k orientujícím a rozvíjejícím formám hodnocení a jejich využití při práci se žáky
- Způsobilost k soudružnosti, spolupráci a kooperaci s kolegy učiteli

- Způsobilost sjednocení aktivit za účelem vlastní integrace k pedagogickým cílům
- Způsobilost k jednání s rodiči a jejich spolupráci v komunikaci.

Pro ucelení modelu navrhl Švec pracovní verzi potřebných kompetencí učitele. Kompetence rozděluje do tří skupin:

1. Kompetence k vyučování a výchově

- Psychopedagogická kompetence – zaměřuje se na projektovaný postup pro podnícení učení žáků
- Komunikační kompetenci – zajišťuje vhodnou a efektivní komunikaci se žáky v různých pedagogických situacích
- Diagnostická kompetence – schopnost diagnostikovat žákovi vědomosti a dovednosti a zvolit adekvátní a ideální styl učení

2. Osobnostní kompetence

- Zahrnují úspěšnost učitelova působení. Součástí je učitelova odpovědnost za svá odborná rozhodnutí a jejich důsledky. Také zahrnují empatii, tvořivost, přijetí sebe i druhých, autenticitu

3. Rozvíjející kompetence

- **Adaptivní kompetence** – schopnost orientovat se ve společenských změnách a orientovat v nich i žáky
- **Informační kompetence** – zvládání a využívání moderních informačních technologií
- **Výzkumná kompetence** – umožňuje učiteli využívání vědecko-pedagogických metod pro hodnocení svojí práce
- **Seberefektivní kompetence** – schopnost zamyšlení se nad svojí pedagogickou činností a případné nastolení změn
- **Autoregulativní kompetence** – díky autoregulaci může učitel zdokonalit svůj styl učení a své dovednosti

Autor zároveň předpokládá, že tyto činnosti se v praxi prolínají. Základním stavebním kamenem dle něj tvoří *Osobnostní* kompetence a *Rozvíjející* kompetence, které tvoří kvalitu kompetencí ve vyučování a výchově. Pedagogické vědomosti, dovednosti a zkušenosti vydává za jejich jádro.

(Švec 1999, in Lazarová, 2008)

Novotová (in Franiok, Knotová, 2008, s. 268) vycházela z popisu kompetencí Vašutové a po mírné modifikaci a rozšíření definicí provedli výzkum s učiteli, kteří se měli vyjádřit k důležitost jednotlivých kompetencí jejich profese.

Dle průzkumného vzorku 28 učitelů nejdůležitějšími kompetencemi jsou:

- **Psychodidaktické kompetence** (motivace žáků k poznávání a schopnost) řešení problémů
- **Pedagogické kompetence** (vedení žáků k sebepoznávání, sebeúctě, sebevýchově, kázni a sebekázni, rozvíjení sociální kompetence, řešení výchovných problémů ve třídě)
- **Komunikační kompetence** (schopnost komunikace se žáky i s rodiči)
- **Organizační a řídicí kompetence** (plánování a řízení výuky, znalost organizace výuky)
- **Diagnostické a intervenční kompetence** (diagnostika výsledků učení žáků a jejich individuálních potřeb, pomoc žákům se specifickými vzdělávacími potřebami, znalosti prevence psychologicky-patologických jevů a případné nápravy)
- **Předmětové kompetence** (schopnost vyhledávat nové informace k učivu, ovládnání specifických metod vyučování)
- **Osobnostní kompetence** (kladný vztah ke žákům, stabilita osobnosti, psychická odolnost, charakter)

5.1.1 Vrozené kompetence

Volba povolání je vědomým rozhodnutím často ve fázi dospívání, nebo pro některé v dospělosti. Přesto jsou některé vlastnosti, dispozice nebo předpoklady, které nelze získat až při studiu, jako součást vzdělání, ale jsou vrozené, nebo získané výchovou.

Z pohledu jednotlivých dimenzí osobnosti nám jde pro učitelskou profesi o vlastnosti, jakými jsou:

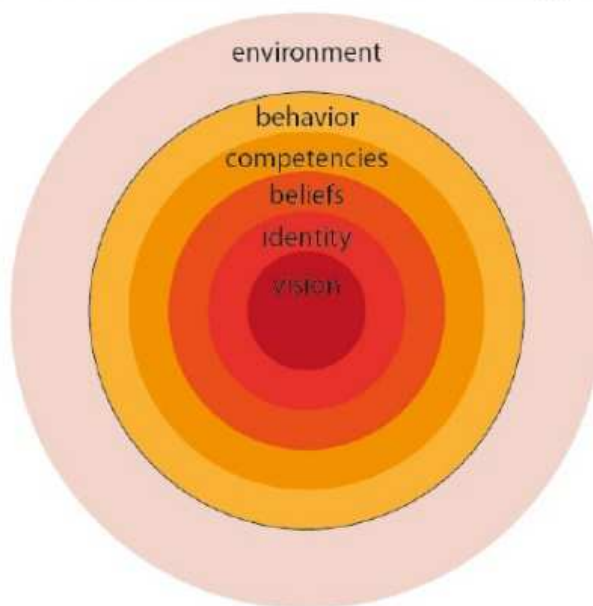
- **Charakter** – mravní jednání, nesobeckost, přijetí hodnot společnosti, pokora, odhodlání zachovat se vždy správně
- **Temperament** – vrozená dispozice, kterou definuje extraverteze nebo introverteze – emoční stabilita, či labilita, která nás nutí reagovat na své okolí. Temperament je sice převážně časem neměnný, lze jej však kontrolovat
- **Intelekt** – míra inteligenčního kvocientu, která vypovídá o našich rozumových schopnostech

- **Tělesná konfigurace** – nemá v učitelství stanovené požadavky – důležitá je odolnost vůči stresu a únavě

(Stodůlková a Zapletalová, 2015, s. 163).

Pro práci učitele je důležité splnění náležitostí, které jsem uvedla výše. Může však nastat situace, kdy nějaký jedinec splňuje veškeré předpoklady pro práci učitele, ale přitom učitelem být nemůže. Důvod je jednoduchý – pro výkon práce je důležitý i samotný přístup k ní. Hezké pojetí je dostupné od Korthagena a Asalose (2005, in Píšová, Duschinská a kol., 2011, s. 18), kteří přístup k práci nazývají „*misí*“, kterou chápou jako „*vědomí vlastní existence ve světě, a roli, kterou pro sebe vidíme ve vztazích k našim bližním*“. *Mise* je sestavena do struktury a dle té se také nazývá „*cibulový model*“, který obsahuje pět složek *osobnosti učitele*: *jednání, kompetence, přesvědčení (beliefs), identita, poslání, mise (mission)*. Podle těchto složek Korthagen hledá podstaty a dílčí složky učitele. (Píšová, Duschinská a kol., 2011, s. 18).

Onion model of Korthagen

Obr. 2 Cibulový model
Zdroj: www.slideshare.net

5.1.2 Intervenční kompetence

V tradičním zařazení kompetencí se nesetkáme s tzv. **krizově intervenčními kompetencemi**.

Žáci s učiteli (zejména s třídními učiteli) tráví čas pravidelně a ve velké míře. Může být tedy zcela přirozené, že učitel tak získá roli důvěrníka, z odpovědníka či poradce. Když se žák obrátí s důvěrným problémem na svého učitele, tak může vzniknout poměrně choulostivá situace, jelikož učitel je spíše pedagogickým, než psychologickým pracovníkem a na řešení nebo spíše odborný rozbor má v pedagogické praxi spíše pedagogicko-psychologické poradce. Pokud však dítě žádá o pomoc s problémem učitele, tak je těžké jej odmítnout.

Zde se na řadu dostávají krizově intervenční kompetence. Tyto kompetence vyjadřují učitelovu způsobilost využít své speciální znalosti v nezvyklých a nestandardních situacích. Součástí dovedností může být i poskytnutí sociální opory a poradenství.

Právě krizově intervenční kompetence umožní zvládat tyto činnosti:

- Rychle se zorientovat v situaci
- Ve vztahu k problému, instituci a žákovi zhodnotit vlastní možnosti, práva a povinnosti
- Rychle a adekvátně rozhodnout o dalším postupu nebo adekvátně zasáhnout

(Lazarová, 2008)

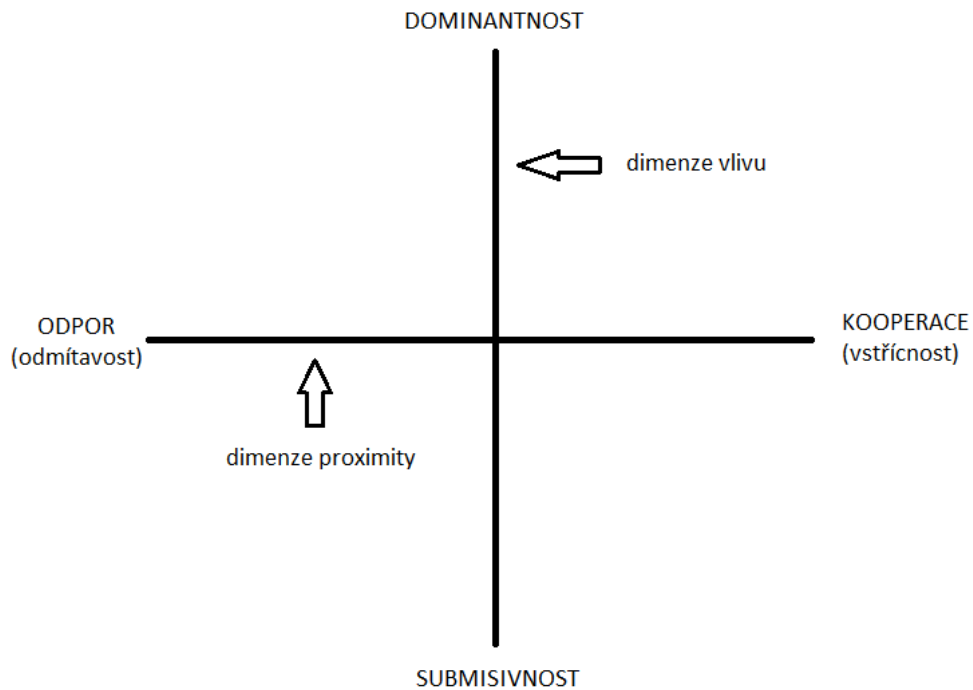
5.2 Význam interakce

Zásadní význam, který má vliv na výsledky výuky je *interakce*, tedy vzájemné ovlivňování se mezi učitelem a žáky. I přesto, že každý učitel je jinak osobitý a má své vlastní vzorce chování, tak se nemůže stát, že by jedna výuka byla stejná, jako jiná. Nedílnou součástí komunikace je vzájemné vnímání se mezi subjekty komunikace. Důležitou roli v interakci totiž tvoří souvislosti s jednáním žáků ve třídě. Základním stavebním prvkem interakce ve výuce je komunikace. Pomocí verbální i neverbální komunikace učitel jedná se žáky, přednáší nové učivo, třídu organizuje a také reaguje na dotazy žáků a vyjádření jejich pocitů. Nepatří sem pouze vztah mezi učitelem a žáky – interakce je také ovlivňována vztahem a vlastnostmi jedince, jako je: temperament, zkušenosti, vnímání, očekávání, nálada (Janíková in Franiok, Knotová, 2008, s. 106).

Seidel (in Franiok, Knotová, 2008, s. 107) popisuje interakci jako dynamické výměny na sebe vzájemně reagujících impulsů. Dokonce v uzavřených skupinách (např. školní třída) shledává ustálené a zautomatizované vzorce chování a komunikace při interakci.

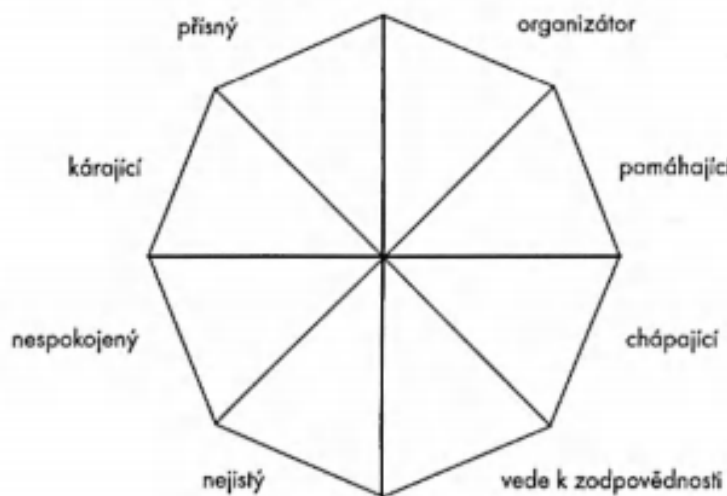
T. Wubbels a J. Levy (1993) provedli školní adaptaci na Learyho teorii interpersonálního chování. Uvádějí, že každý učitel má svůj interakční styl, který se promítá do jeho komunikace se žáky. Tento styl vypovídá o zvláštnostech osobnosti učitele, ale také je ovlivňován okolím a podmínkami komunikace. Vzhledem k tomu, že vzdělávání a výchova probíhá pomocí komunikace, tak učitelův interakční styl má vliv na proces i výsledky výuky. Tento styl je charakteristikou daného učitele. Díky němu žáci často vědí, jaké chování mohou od učitele očekávat, nebo mohou odušit, jaké chování lze u učitele vyvolat. Vzhledem k tomu, že se jedná o odborný výzkum, dovoluji si jeho popis níže doslovně citovat z Marešovy a Gavorovi Přehledové studie na téma: INTERPERSONÁLNÍ STYL UČITELŮ: TEORIE, DIAGNOSTIKA A VÝSLEDKY VÝZKUMŮ (2004, s. 107-108)

„Vertikální osa nese krajní póly dominantnost a submisivnost. Tato osa vyjadřuje, do jaké míry učitelovo chování při výukové interakci určuje, determinuje chování žáků. Jinak řečeno: do jaké míry si učitel ve vyučovacích hodinách udržuje moc nad třídou, nebo se této moci vzdává a ponechává žákům možnost více zasahovat do dění. Na horizontální ose, která nese název proximita, jsou krajními póly odpor a kooperace. Tato osa vyjadřuje, do jaké míry je učitelovo chování při výuce vůči žákům odmítavé nebo naopak přátelské, se snahou o spolupráci.“

Obr. 3 Interpersonální typy učitelů
Zdroj: Gavora, Mareš, interpersonální studie

„Wubbels se spolupracovníky jemněji rozčlenili rovinu vymezenou dvěma základními osami. Vytvořili osmiúhelník, přičemž každý z osmi „dílků“, osmi trojúhelníků (nazvali je sektory) reprezentuje jednu specifickou vlastnost učitele, tak jak se projevuje v jeho interakci se žáky.“

Obr. 4 Interpersonální styl učitelů
Zdroj: Gavora, Mareš, interpersonální studie

„Pořadí sektorů v osmiúhelníku není náhodné. Chování učitele popisované sousedními sektory je bližší, příbuznější než chování popisované vzdálenějšími sektory. Např. je-li učitel vůči žákům přátelský (sektor pomáhající), je pravděpodobné, že do jisté míry dokáže žáky i vyslechnout (sektor chápaající).“

Interakce mezi učitelem a žáky je zásadní podmínkou k vytváření hodnot mezi nimi. K tomu, aby učitel byl schopen hodnoty vytvářet, musí být *pedagogicky kompetentní*.

6 Typologie učitelů

Zajímavým poznatkem je, že prvními učiteli byli pouze muži – ženám bylo dovoleno tuto profesi zastávat až koncem 19. století. V dnešní době, a spouště odborných publikací, se však hovoří o tzv. „*feminizaci učitelské profese*“, která vyjadřuje fakt o nepoměru mezi počtem mužů a žen, které vykonávají tuto pozici. Obecně ve školství mluvíme o více než 70% feminizace. Konkrétněji jsou rozdíly ve stupních školství, kdy v mateřských školách mluvíme o 98%, na základních školách o 83% a na středních školách o 60% feminizace. Zásadní rozdíl pozorujeme na vysokých školách, kde je pouhých 30% žen v profesorských pozicích (Průcha, 1997, s. 176). Důležité však je, že pro žáky nejsou pohlaví, věk a přímým způsobem ani délka praxe, rozhodujícími faktory při definici jejich „ideálního učitele“.

Doposud není v pedagogickém výzkumu žádný nástroj, který by nám pomohl analyticky určit ideálního učitele – raději ani v budoucnu žádný takový nástroj neočekávejme, protože stanovení profilu ideálního učitele závisí na individuálních posudcích – vlastnostech skupin dětí a učitelů. Fontana (2004, s. 364) se ale ve své knize, pro rozšíření obzorů, zmiňuje o ambiciózním výzkumu Ryanse (USA, 1960), který stanovil *Posuzovací stupnici vlastností učitele (Teacher Characteristic Rating Scale)*, kde úspěšného učitele popisuje jako člověka s vlastnostmi: *vřelý, chápavý, přátelský, odpovědný, soustavný, vynalézavý a nadšený*.

Pro rozdělení učitelů, dle jejich vlastností a přístupu k vyučování a žákům nám slouží typologie. Typologie je „*zobecňující vědecká metoda, která se pokouší setřídít vybrané jevy podle podobných znaků*“ (SCS.ABZ.cz, web). Ve svých výčtech uvádím pět různorodých typologií učitele, které jsou vybrané dle základních aspektů.

6.1 Typologie temperamentu

Nejčastější a nejznámější typologií je Hippokratova teorie temperamentu, která pojednává o vrozených rysech osobnosti, které jsou charakteristické svým způsobem reagování, jednání a prožívání. Svou typologii Hippokrat staví na čtyřech základních tělesných tekutinách (krev, hlen, černá žluč, žluč), kterým přisuzuje typické znaky chování. Temperament se projevuje formou reagování na jednotlivé podněty v míře vzrušivosti a dynamiky reakcí. Vertikální rovina popisuje extroverzi vs. introverzi. Horizontální zase stabilitu vs. labilitu.

Výsledkem jsou čtyři typy temperamentu osobnosti:

Sangvinik – stabilní extrovert (krev)

Je optimistická, emočně vyrovnaná osobnost. Sangvinik má rád společnost a veselé projevy. Je citově založený a ve svém životě má rád vzrušení. Často překypuje energií a nápady, ale naopak může mít problémy se soustředěním a dotahováním věcí do konce. Bývá také egocentrický a nespolehlivý.

Flegmatik – stabilní introvert (hlen)

Je pesimistická, emočně vyrovnaná osobnost. Flegmatika je obtížné vyvést z míry, jelikož reaguje pouze na velmi silné podněty. K ostatním podnětům je klidný, až lhostejný. Je pasivní osobou, která nelibě reaguje na změny, může být laxní a obtížně se nadchne pro jakoukoli věc. Na druhou stranu je nekonfliktní, slušný, ohleduplný a nedává najevo své city.

Melancholik- labilní introvert (černá žluč)

Je pesimisticky laděnou osobností se sklony k uzavřenosti, chmurným náladám, úzkosti a depresím. Melancholik je rezervovaný a nerad se dělí o své myšlenky. Trpí nedostatkem sebevědomí, protože se cítí méněcenným. Typické je skrývání vlastních pocitů, nesnášenlivost vůči vzruchu a hlučnosti. Je pro něj obtížné navazovat trvalé a hluboké vztahy.

Cholerik- labilní extrovert (žluč)

Je optimistická, emočně nevyrovnaná osobnost. Pro cholera je typické impulzivní, nerozvážné a netrpělivé chování. Reaguje bez zábrán, rychle a silně. Je však vstřícnou, otevřenou a zásadovou osobností, která uznává a vyžaduje pravidla. Obtížně snáší pocit porážky a bývá netolerantní ke slabostem ostatních lidí. Prvotní reakcí bývá výbušnost a může být i agrese, následně se ale umí stejně rychle uklidnit. Je spolehlivý a dotahuje věci do konce.

(Psychotesty: Temperament, web)

(Temperament, wikipedia, web)

6.2 Caselmanova typologie

V typologii učitelů je nezákladnějším rozdělením Caselmanova typologie, která rozděluje učitele podle toho, zda se zaměřuje na výuku, nebo na žákovu osobnost.

Předpokládá dva typy učitelů:

Logotrop – je spíše autoritativní typ, který má zájem o předmět, umí žáky zaujmout a klade důraz na jejich vzdělání. Opakem je sociální typ, který chce být žákům přítelem - **pajdotrop**, který má zájem o žáka, jeho individualitu, problémy a také utváření jeho osobnosti.

Dále Caselman zpracoval podrobnější rozdělení do čtyř typů:

Filosoficky orientovaný logotrop – jeho hlavním zájem je osvojení a prohloubení světového názoru, což považuje za své poslání, které chce žákům předat. Zásadní pro naplnění jeho cíle jsou vyspělí a osobnostně zralí žáci – takovém případě umí žáky silně zaujmout a ovlivnit.

Odborně-vědecky orientovaný logotrop – je častěji se vyskytujícím typem logotropa. Je opravdu zaměřen na svůj předmět a chce také žákům předat co nejvíce informací. Díky vlastnímu nadšení umí vzbudit zájem a nadchnout i své žáky. Větší pozornost věnuje vzdělávání, než výchovnému působení. Je však zaměřený pouze na svůj předmět a svou pozornost nevěnuje individuálním zvláštnostem žáků, jejich osobnosti a často je nepřiměřeně přísný.

Individuálně psychologicky orientovaný pajdotrop – zásadním je pro něj individuální přístup ke žákům a pochopení jejich osobnosti. Jako podstatné shledává spíše výchovné působení a rodičovský vztah ke žákům s důvěrou, což pomáhá úspěchům ve vyučování. Důležitá pro něj je i práce se žáky, kteří mají horší pověst. Naopak se tak nezaměřuje na odbornost svého předmětu.

Obecně psychologicky orientovaný pajdotrop – podstatu své práce vidí v utváření osobnosti všech žáků. Zaměřuje se na výchovné cíle a chce u žáků vzbudit zájem o učivo a podnítit samostatnost v seberozvíjení. Je ambiciózním typem učitele z hlediska utváření kvality osobnosti žáka.

(Kohoutek, 2009, web)

6.3 Döringova typologie

Další z typologií je Döringova typologie osobnosti učitele. Typologie je založená na hodnotách, které upřednostňujeme v životě i v práci. Döring definuje *šest typů učitelů*:

Náboženský typ – žije podle vyšších principů a každý svůj čin hodnotí dle smyslu života. Jedná se o vážného, uzavřeného a spolehlivého člověka bez smyslu pro humor a smyslu pro hru. K dětem se neumí přiblížit a často je považován za puntičkáře a pedanta.

Estetický typ – je brán jako iracionální typ, protože své priority vidí v kráse, harmonii, tvaru, půvabu, symetrii a stylu. Estetický učitel se umí vžít do osobnosti žáka a utvářet ji. Také je spíše nezávislým učitelem a individualistou.

Sociální typ - pro tento typ je nejpodstatnější láska k lidem. Jeho sympatie patří všem jednotlivcům, kterým se také věnuje. Je trpělivý a strážlivý. Jeho cílem je vychovávat užitečné a společensky prospěšné lidi, kvůli čemuž je schopen sebezapření. Blíží se náboženskému typu.

Teoretický typ – je zaměřený teorii a poznání vyučovaného předmětu. Poznání osobnosti žáka pro něj není zásadní, nemá potřebu žákům rozumět. Kvůli tomuto asociálnímu postoji se jej žáci mohou dokonce i bát. Teoretický typ je často opravdu vědeckým odborníkem, který pracuje na předávání pravdy. Vlastní poznatky následně rád systematizuje a řadí. Na znalosti a vědomosti žáků je často velmi náročný.

Ekonomický typ – je metodicky zaměřeným učitelem, který vede žáky k samostatné práci. Pro ekonomický typ je typická snaha dosáhnout maximálních výsledků s minimálním úsilím. Vzdělání pojímá jako rozvoj a osvojení užitečných vědomostí a dovedností. Často je zaměřený pouze na praktickou stránku výuky a nedoceňuje originalitu a fantazii. O neaplikovatelné poznatky nemá zájem.

Mocenský typ – je náročným učitelem, jelikož si zakládá na moci. Rád prozrazuje své názory, osobnost a nemá problém k tomu použít i agresi. Následnou převahu si užívá. Mocenský typ svou autoritu staví na vlivu a ochotně používá kárání a tresty. To, že se ho žáci bojí, nevnímá jako chybu, ale naopak.

(Kohoutek, 2009, web)

6.4 Typologie dle stylu vedení a vztahu ke žákům

Dále rozdělujeme učitele podle stylu vedení a vztahu ke žákům:

Autokratický typ – je lhostejný k názorům žáků a odmítá s nimi diskutovat. Je přesříliš přísný, vyžaduje poslušnost a má přehnaně vysoké nároky na žáky.

Liberalní typ – je nedůsledným učitelem s nízkými nároky na žáky. Těm dává velkou volnost, kterou žáci zneužívají formou nekázně a neplnění školních povinností.

Demokratický typ – je učitel, který umí dosáhnout ideálních výsledků. Se žáky komunikuje, radí se s nimi a má zájem o jejich názory. Je tolerantní, laskavý, přiměřeně náročný a důsledný. Zadané úkoly kontroluje.

(Stodůlková a Zapletalová, 2015, s. 165)

6.5 Worwickelova typologie

Na přístupu a poměru mezi vzděláním a výchovou, také míře důležitosti, kterou jim učitelé přisuzují, svoji typologii zakládá autor E. Vorwickel. Jedná se o eliptickou typologii. Ten rozdělil učitele na dva základní typy: *věcný* a *osobní* a k těmto typům přiřadil i dva podtypy.

Striktně věcný typ – je zaměřený pouze na učební látku, na jejímž didaktickém zpracování si dává velmi záležet. Zaměřuje se na dobrou paměť a efektivní učení. Pro vyučování rád používá učebnice. Jeho zájmem není samostatnost a tvořivost žáků.

Oduševněně věcný typ – bere výuku jako prostředek, kterým se žáci formují a poznávají. Výklad pojímá jako rozbor učební látky. Tento typ nedává žákům mnoho podnětů k akci ve výuce. Žáci s tvořivým myšlením v těchto hodinách nenaždou uplatnění. V rámci spolupráce se zaměřuje spíše na chápající žáky.

Naivně osobní typ – je emocionálním typem zaměřeným na cit, který se řídí srdcem a intuicí. Jeho úsudky i výkony mohou být nestálé. Zajímá se o osobnost žáků a v přístupu k nim je benevolentní. Hodí se pro výuku, kde je možné působit citově – jako literatura, společenské vědy, ...

UVědoměle osobní typ – je nejoblíbenějším typem učitele zaměřeným na vzdělávání i výchovu. Ve svém předmětu se zaměřuje na didaktické celky i myšlen-

kový význam, který potom formuje do utváření osobnosti žáka. Nepodléhá množství učiva a jeho schématu, nýbrž na jeho kvalitě předávání žákům.

Worwickel tuto teorii typologie stanovil na základě pozorování a indukce. Teorie je pro praxi stále přínosná.

(Kohoutek, 2009, web)

7 Ideální učitel

Kapitoly a podkapitoly této práce nám popisovaly podstatné body, které popisují práci a vlastnosti ideálního učitele. Přesto přesná definice nebyla uvedena. Kdo nebo co je to ideál? Při prohledávání slovníků cizích pojmů nacházíme hesla nebo definice, které popisují ideál jako: *vysoký cíl, představa dokonalosti, vzor, iluze, předmět tužeb, vysněný cíl*. Pokud by lidský faktor byl schopen dosáhnout stupně dokonalosti neboli jednoznačného ideálu, používala by se potom rčení typu: „*Jsem jen člověk.*“; „*Chybovat je lidské.*“; „*Raději živé chyby než mrtvou dokonalost.*“?

Zajímavé je, že v pedagogickém slovníku definici slova ideál nenajdeme. O čem tento fakt vypovídá? Ideálního učitele nelze přesně definovat. Není to možné právě z toho důvodu, že je obrovské množství typů osobností učitelů, jejich přístupů k žákům, metodám vyučování a závisí i na vyučovaném předmětu. Popis ideálu každého z nás se bude lišit. Jediným způsobem, jak se přiblížit určení ideálu je nastavení vysokých socio-pedagogicko-psychologických standardů na tuto profesi. Tím bychom zajistili vysokou úroveň vzdělávání, protože adepti, kteří by nesplnili podmínky, by tuto práci nemohli vykonávat. K profesi učitele by se pak dostali pouze více nadaní jedinci a každý z nich by byl pro nějakého žáka ideálem. Touto myšlenkou se zabývá i ministerstvo školství, které si v roce 2009 dalo za cíl určit ideálního učitele. Definice ministerstva uváděla ideálního učitele takového, který je komunikativní a schopný spolupracovat se školou i učitelským sborem. Dále má kvalitní mluvený projev a pro svoji práci využívá mnoho dostupných výukových metod. Především je ideální učitel schopný respektovat individuální tempo učení žáků. Následně byl tento projekt nazván jako Standard kvality učitele. Projekt však není čistě záležitostí Ministerstva školství – na definicích standardů se podíleli hlavně sami učitelé, jelikož MŠMT nechtělo volit příkazovací přístup. Cílem projektu je určitá reforma pojetí učitelství. Projekt je jako prostředek pro profesní růst učitelů, jejich celoživotní vzdělávání a následně i vyšší mzdové ohodnocení. Součástí projektu je popis základní úrovně kvality učitelství a nutnost jejího stoupaní po 2-3 letech praxe. Projekt je rozdělen do tří kroků. Každému z kroků předchází diskuze s učiteli, řediteli a dalšími zainteresovanými orgány. Naplánování proběhlo v roce 2009 a plán na zavádění prvního kroku byl na léta 2012 – 2015. Aktuálně projekt stále probíhá. (Kubálková, 2009, Lidové noviny). Tím, že MŠMT nakonec nezůstalo u definování ideálního učitele, ale u nastavování standardů nepřímou potvrzuje, že globálně ideálního učitele stanovit nelze.

I přes nemožnost určení jednoho typu ideálního učitele stále hledáme nejvíce podstatných vlastností a způsobů chování, jakými se takový dobrý nebo oblíbený učitel vyznačuje. Důkazem je i dlouhodobá anketa „Zlatý Ámos“, kterou již 24 let vyhlašuje nevládní a nezávislé občanské sdružení Klub Domino, Dětská tisková agentura. Nutno podotknout, že do ankety mohou být přihlášení učitelé základních i středních škol. Cílem této ankety je popularizace těch učitelů, kteří si zakládají na kvalitním vztahu mezi nimi a žáky. Do této ankety nominují učitele vždy jejich žáci. (Zlatý ámos, web)

V přihláškách žáci musejí uvádět charakteristiku nominovaného učitele. Často zde znějí popisy jako: *„Náš učitel je vždycky fér a spravedlivý. Hodně naučí. Je pracovitý. Zažíváme s ním dokonalou srandu. Má velkou autoritu. Učí nás a my přitom často ani nevíme, že se učíme. Náš češtinář umí naslouchat a pomáhat druhým, je přátelský a sympatický. Třídní je hodná, hravá, šikovná, chytrá, ráda hraje na kytaru, pěkně zpívá, krásně kreslí, vymýšlí všelijaké hry, hodně vtipná, trošku přísná, příjemná, srandovní, má nás ráda. Je citlivá osůbka, která nás nevnímá jako něco podřadného. Snaží se z nás vychovat dospělé lidi, kteří budou mít svůj názor a budou schopni ho obhájit. Paní učitelka je pro nás druhá máma.“* (Kantor ,týdeník školství, web).

Vesměs podobné popisky lze najít i v různých neformálních internetových diskuzích.

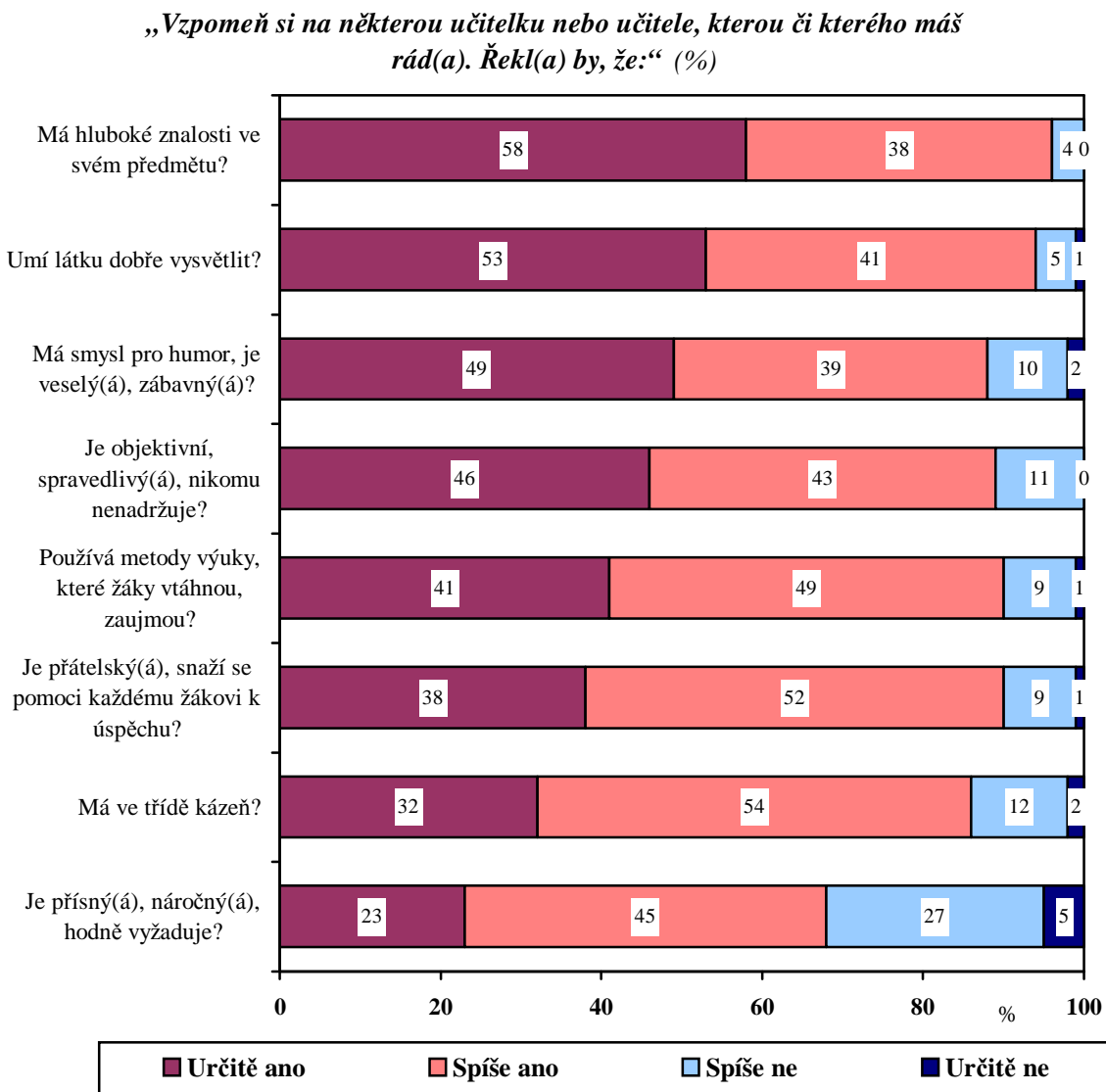
Volba ideálního učitele závisí na čistě individuálním pojetí a nastavení každé učené osobnosti. Dle výzkumu *Jak by měla vypadat ideální škola a učitel* autorky Jany Hrubé se velká procentualita žáků shoduje na následujících vlastnostech učitele:

- 95% spravedlivý přístup učitelů ke žákům;
- 93% přátelská atmosféra a vlídné prostředí;
- 92% odborná příprava učitele;
- 90% přitažlivý a zajímavý způsob výuky;
- 87% lidsky kvalitní učitel – osobnost;
- 72% schopnost učitelů věnovat se každému žákovi.

Také z výsledku výzkumu vychází následující definice: **„Ideální učitel** má podle většiny žáků *hluboké znalosti ve svém předmětu, umí dobře vysvětlit látku, má smysl pro humor, je veselý a zábavný, objektivní, spravedlivý a nikomu nenadržuje, používá metody výuky, které žáky vtáhnou, zaujmou, je přátelský a snaží se každému žákovi pomoci k úspěchu. Přísnost a náročnost si třetina žáků s oblíbeným pedagogem ne-*

spojuje". Průzkum se zabýval především hodnocením školství a názory rodičů na kvalitu vzdělávání, školské reformy, výchovné funkce školy a jejich hodnocení. Tyto témata však nejsou pro tuto bakalářskou práci podstatná. (HRUBÁ, Jak by měla vypadat ideální škola a učitel).

Tab. 1 Výsledky výzkumu Jak by měla vypadat ideální škola a učitel

Pramen: STEM/MARK, Sociologický výzkum pro MŠMT, Akce RODINA – Žáci o škole a vzdělávání, 4/2009, 385 respondentů – žáků ZŠ a nižšího stupně víceletých gymnázií

Upřesnili jsme si, že pevný ideál určit nelze, přesto v dostupné odborné literatuře, výzkumech a preferencích žáků nacházíme shodné body. Všimněme si, že různé zdroje se shodují na tom, že učitel by především měl být spravedlivý, komunikativní, mít přátelský přístup a smysl pro humor, být odborný a mít autoritu.

8 Praktická část a výsledky práce

Pokud se pokoušíme přiblížit se definici ideálního učitele, tak cílem zkoumání jsou slohové práce žáků SOŠ. Je to z toho důvodu, že závisí na vzdělávacích výsledcích žáků a také oni tráví s učitelem nejvíce času. Je známo, že proces učení je neefektivnější, když učící se je vyučujícím zaujat.

Zdůvodnění výběru metody

Ve svém průzkumu jsem chtěla získat co nejupřímnější data – proto jsem se rozhodla pracovat s výpověďmi žáků. Mým cílem bylo vyhnout se vkládání slov do úst žáků, nepřispívat jim žádnými myšlenkami a také eliminovat vícevýznamové pochopení otázek. Vyjádření individuálních názorů a případné vyzdvižení priorit jsem dosáhla zadáním písemných prací ve slohovém útvaru úvahy. Hodnocení slohových prací pro mě bylo jednoznačnou volbou, protože jsem měla zájem o zachycení skutečných myšlenek a úvah žáků na dané téma. Očekávala jsem se odlišnosti v jejich postojích, nárocích a názorech na učitele. Pro hodnocení písemných dokumentů jsem zvolila dle dostupných zdrojů nejvhodnější metodu - obsahovou analýzu (Beck & Manuel in wikipedia, web).

Volba metody

Pro rozbor průzkumného vzorku jsem zvolila kvalitativní obsahovou analýzu. Obsahová analýza je jednou ze zásadních průzkumných metod. Zabývá se zkoumáním textů a zohledňuje určené znaky a jejich množství výskytu v textu. Obsahová analýza obecně může být kvalitativní i kvantitativní metodou. Má velké množství specifických dílčích metod, kterými můžeme zjišťovat například vztah autora k tématu, změny v pohledu na určité téma v postupu času, rozdíly v popularizaci témat s různorodou prioritou pro společnost nebo srovnává více typů obsahů (Dvořáková, 2010, s. 95). Tato metoda se často používá v žurnalistice a je dobře kombinovatelná i dalšími metodami průzkumu. Obsahovou analýzu využíváme i ve školství, a to nejčastěji ve spojitosti se školskými nebo školními dokumenty – například k vyhodnocení docházky a absence (Pelikán, 2011, s. 150).

Z mojí strany bude obsahová analýza využita jako konceptuální analýza. Touto metodou změřím kvantifikaci znaků, které budou popisovat vlastnosti ideálního učitele ve slohových pracích žáků. Následně zjištěná data budu komparovat do souborů celků. Sestavením souborů celků vyzdvižnu stěžejní body tématu, čímž

vznikne objektivní charakteristika. Následně dle nejčastěji vyskytovaných bodů bude možné seřadit prioritní vlastnosti pro ideálního učitele. Samotná kvantitativní obsahová analýza textu neodhalí motivy žáků k určení vlastností ideálního učitele – pokud to však text umožní, budu se zaměřovat i na souvislosti hodnocení ideálu, čímž průzkum získá místy i kvalitativní podtext.

Zásadní výhodou této metody je jednoduchá interakce mezi průzkumníkem a dotazovaným subjektem a také téměř nulové riziko nepochopení zadání. Naopak nevýhodou je časová náročnost vyhodnocení a nemožnost zjištění motivů dotazovaného objektu k uvedeným odpovědím.

Etapy obsahové analýzy:

1. *Design průzkumu*
2. *Organizace průzkumu*
3. *Fáze ověřování*
4. *Získávání dat*
5. *Vyhodnocování dat*

(Dvořáková, 2010, s. 98).

Průzkumný vzorek

Analyzovány byly slohové práce žáků maturitního oboru jedné brěnské střední odborné školy. Do třídy prvního a čtvrtého ročníku byl v rámci hodiny Českého jazyka zadán slohový úkol na téma „Představa mého ideálního učitele odborných předmětů na SOŠ“. Paní učitelka, kterou jsem pro zadání slohových prací oslovila, mi byla doporučena na základě známosti jedné žákyně. Jedná se o učitelku českého jazyka, se kterou jsme se kvůli zadání jednou sešly a následně komunikovaly elektronicky. Na zpracování měli žáci jednu vyučovací hodinu. Žáci byli informováni o tom, pro jaké účely práci píší. Při zadávání jsem nebyla přítomna. Zpracování bylo ve slohovém útvaru úvaha. Celkem pro mě bylo dostupných 64 prací žáků prvního ročníku a 41 prací žáků ročníku čtvrtého. Skupina byla smíšená, přesto 90% respondentů byly dívky.

Dvojí varianta prvního a posledního ročníku byla zvolena za účelem možnosti porovnání názorů žáka, který je v začátcích středoškolského studia, tudíž nemá ještě takové zkušenosti, jako žák posledního ročníku, jehož zkušenosti s učiteli jsou rozsáhlejší. V rámci porovnání budu sledovat, zda se názory a preference žáků různých ročníků liší, či nikoli.

Aplikace etap obsahové analýzy ve vlastním průzkumu:

1. Design průzkumu:

- *Průzkumné otázky:*

Jaké jsou charakteristiky ideálního učitele z pohledu žáků?

Čeho si žáci na svých učitelích nejvíce váží?

- *Zkoumané indikátory*

Výběr popisovaných charakteristik ideálního učitele ze slohových prací a následně zapisování jejich četnosti.

2. Organizace průzkumu

Z celkového množství 105 prací bylo kvůli časové náročnosti zpracování vybráno 25 prací z každého ročníku, aby byly vyrovnané poměry zástupců obou ročníků. Celkem tedy bylo analyzováno 50 prací. Pro výběr průzkumného vzorku bylo nutné nejprve vyřadit práce, které nesplňovaly zadání. Byly vyřazeny práce žáků, jejichž obsah neodpovídal zadání, tj. žáci nepopisovali charakteristiky ideálního učitele. Dalšími vyřazenými pracemi byly ty, které nesplňovaly rozsah nebo byly velmi obtížně čitelné. Celkově vyřazených bylo 25% vzorků. Následný výběr do stanoveného počtu už byl čistě náhodný.

Tvorba zaznamenávacího archu. Do připravených kolonek byly zaznamenány popsané charakteristiky učitele, které byly zjištěny ze slohových prací. Současně bylo sledováno vyjádření priorit („nejdůležitější dle mě je“, ...) a případně přidělení příznaku a počtů příznaků priority k dané vlastnosti. Pro každý ročník byl stanovený arch zvlášť. Pro hledání možných souvislostí byl vytvořen další arch, kam byly označeny jednotlivé práce a kódy všech výskytů, které v práci byly.

3. Fáze ověřování

Tato fáze je vynechána. Nutno podotknout, že fáze ověřování není nezbytnou fází průzkumu.

4. Získávání dat

Analýza obsahu slohových prací ze vzorku a jejich zaznamenávání do archů. V kvantitativní obsahové analýze se zaměřuji na manifestovaný (zjevný) obsah. Latentní (skrytý) obsah hodnocen není. Místy můžeme mluvit o latentním hodnocení obsahu, a to při slučování znaků se stejnými významy – např. výrazy „spravedlivý“ a „nedělá rozdíly“ byly sloučeny pod jeden význam.

5. Vyhodnocování dat

Sečtení počtu výskytů z archů u jednotlivých vlastností. Porovnání výsledků dat mezi 1. a 4. ročníkem. Následný součet dat, seřazení charakteristik s nejvyšším počtem výskytů a výpočet procent důležitosti u každé vlastnosti vůči celkovému průzkumnému vzorku.

Celkově bylo vyhodnoceno 50 slohových prací. Rozsah prací se pohyboval okolo půl až celé strany formátu A4 a práce byly psány ručně, což mělo dopad na vizuální stránku rozsahu – není možné odhadnout počty slov dle řádků a odstavců. Žáci měli volné pole působení, jakým stylem ideálního učitele popíšu a jakým způsobem práci pojmout. Ve většině případů byla práce výčtem důležitých charakteristik a jejich zdůvodněním. Jedna práce obsahovala průměrně šest výčtů charakteristik. Často se objevovaly i popisy nežádoucích vlastností učitele a místy dokonce srovnávání se základní školou. Náležitosti úvahy se v pracích projevovaly uvědoměním žáků, že se jedná čistě o jejich individuální pohledy. Také si žáci byli vědomi toho, že ideálního učitele je velmi obtížné (ne-li nemožné?) najít, a dokonce přiznávali často svůj podíl zodpovědnosti na průběhu výuky.

Výsledky průzkumného šetření

Charakteristiky, které žáci zmiňovali ve svých pracích, jsou zařaditelné do všech typů kompetencí, kterými by měl učitel disponovat. V tabulce níže vidíme seznam charakteristik ideálního učitele seřazené podle nejvyššího množství výskytů. V posledním sloupci jsou uvedena procenta. *Vidíme tedy například, že dle 74% respondentů by učitel měl být přátelský.*

Tab. 2 Charakteristika na ideálního učitele

	Charakteristika ideálního učitele	Počet výskytů	% průzkum vs. 50 dotazovaných
1	přátelský	37	74%
2	autorita	26	52%
3	srozumitelnost výkladu	24	48%
4	nápomocný/ ochotný	19	38%
5	pozitivní přístup k žákům	18	36%
6	smysl pro humor	17	34%
7	porozumění	16	32%
8	zábavná výuka	15	30%
9	příklady z praxe	15	30%
10	upravený	14	28%
11	spravedlivý	14	28%
12	komunikace učitele s žáky	12	24%
13	přísný	11	22%
14	schopnost motivovat žáky	11	22%
15	znalost učiva	7	14%
16	vyjadřovací schopnosti	7	14%
17	mít rád svoji práci	6	12%
18	trpělivost	5	10%
19	rekapituluje	4	8%
20	být příkladem	3	6%
21	příjemná atmosféra v hodině	3	6%

Z 50 prací bylo sesbíráno 21 nároků na ideálního učitele. Celkem se jednalo o 284 pozitivních dat. Zároveň bylo pozorováno, zda žáci budou posuzovat některé nároky jako zásadní. Překvapením bylo, že ve většině případů žádné rozdíly mezi nároky nebyly uvedeny. Pouze v šesti případech zaznělo vyjádření priority. Pro 3 žáky je nejdůležitější vlastností *spravedlivost* učitele. Následně bylo po jednom výčtu ve vlastnostech jako jsou *trpělivost*, *srozumitelnost výkladu* a *ochota pomoci*.

Při průzkumu nebyl prokázán žádný vztah mezi psanými hodnotami. Nejčastěji uváděnou dvojicí byl nárok na přátelského učitele a autoritu učitele. Tyto dvě hodnoty však v textu nebyly spojovány a jejich společný výskyt byl pouze v 36% prací. Žáci neslučují požadavky na charakteristiky učitelů.

Dle charakteru požadovaných charakteristik jsem tyto rozdělila do čtyř kategorií. Následně jsem sečetla počty výskytů každé charakteristiky v dané kategorii, čímž bodově vyšlo najevo jaká skupina je pro žáky nejdůležitější. Z tabulky vychází, že ideální učitel má především vlastnosti osobnostního charakteru. Ostatní skupiny již mají poměrně vyrovnaný počet bodů.

Tab. 3 Kategorie charakteristik ideálního učitele – vlastní pojetí

profesní charakteristiky	osobnostní ch.
spravedlivost trpělivost respekt má rád svoji práci je příkladem přísnost	smysl pro humor přátelský porozumění nápomocný/ ochotný upravený
72 bodů	103 bodů
vzdělávací ch.	přístupové ch.
znalost učiva srozumitelnost výkladu zábavná výuka příklady z praxe rekapitulace učiva	komunikativní a otevřený pozitivní přístup dobrá atmosféra v hodinách motivace
65 bodů	44 bodů

Porovnání výsledků 1. a 4. ročníku

Tabulka níže představuje charakteristiky ideálního učitele dle ročníků. Můžeme zde vidět některé shody, ale také zásadní rozdíly.

Obě dvě třídy se shodly na 1., 3. a 4. příčce, čímž společně požadavky na přátelského učitele, respekt a srozumitelnost výkladu nastavili jako priority. V první pětici požadavků se obě třídy 100% shodly na třech bodech.

V druhé pětici byl pouze jeden absolutně shodný požadavek – příklady z praxe. Další, jako jsou smysl pro humor a upravený vzhled učitele sice neměli zcela totožné pozice, ale byly společně v druhé pětici. Opět tedy tři z pěti shodných bodů. Příčky v druhé polovině tabulky již mají společnou pouze znalost učiva na 15. pozici a přísnost. Jinak se názory tříd rozcházejí. Celkem se třídy absolutně shodly na pěti hodnotách.

Tab. 4 Charakteristiky ideálního učitele dle ročníků

	Charakteristiky - 1. ročník	počet výskytů	Charakteristiky - 4. ročník	počet výskytů
1	přátelský	17	přátelský	20
2	nápomocný/ ochotný	15	porozumění	13
3	autorita	14	autorita	12
4	srozumitelnost výkladu	12	srozumitelnost výkladu	12
5	zábavná výuka	9	pozitivní přístup k žákům	11
6	smysl pro humor	9	upravený	9
7	pozitivní přístup k žákům	7	komunikace učitele s žáky	8
8	spravedlivý	7	smysl pro humor	8
9	příklady z praxe	7	příklady z praxe	8
10	upravený	5	schopnost motivovat žáky	8
11	přísný	5	spravedlivý	7
12	trpělivost	4	zábavná výuka	6
13	komunikace učitele s žáky	4	přísný	6
14	mít rád svoji práci	4	vyjadřovací schopnosti	5
15	znalost učiva	3	znalost učiva	4
16	porozumění	3	nápomocný/ ochotný	4
17	být příkladem	3	příjemná atmosféra v hodině	3
18	rekapituluje	3	mít rád svoji práci	2
19	schopnost motivovat žáky	3	trpělivost	1
20	vyjadřovací schopnosti	2	rekapituluje	1
21	příjemná atmosféra v hodině	0	být příkladem	0

Naopak v tabulce můžeme vidět, že se třídy v některých bodech zásadně rozcházejí. První ročník nijak nehodnotí důležitost *atmosféry v hodině*, zato žádá více *pomoci a ochoty* ve výuce. Čtvrtý ročník zase nemá potřebu v učiteli vidět *vzor*, ale záleží jim více na *porozumění, komunikaci se třídou a motivaci*. Ostatní, výše v textu neuvedené, se v hodnocení příliš neliší.

Oba, jak první, tak čtvrtý ročník jsou na středních školách zlomové. Pro první ročníky je to obrovská změna prostředí, přístupu, hledání nových přátel a přivykání si na nové učivo. Přejít ze základní na střední školu a jejich porovnávání byl v pracích znát. Žáci prvních ročníků očekávají toleranci a prahnou po pomoci, jelikož vidí velké rozdíly v nárocích a přizpůsobení se pro ně není tak jednoduché.

Čtvrté ročníky před sebou mají obrovskou výzvu maturitní zkoušky, ze které ale také mají strach. Žáci vnímají obrovská očekávání, která leží na jejich bedrech. V takové situaci proto potřebují porozumění a motivaci. Toto jsou zásadní rozdíly, na které se žáci ve svých pracích odvolávají.

Součástí slohových prací bohužel nebylo pouze pozitivní pojetí. V rámci vyhodnocování požadavků na ideálního učitele jsem se zaměřovala pouze na pozitivní data. Jako vedlejší poznatky jsem si ale také zaznamenávala i negativní hodnocení, které bylo součástí více než 50% prací. Nejčastější spílání, která zněla, se zabývala tím, že učitelé žáky zesměšňují, ponižují, často jsou nepřijemní, křičí, jsou arogantní, nebo dokonce vulgární. Takový typ chování podněcuje stresové prostředí a může mít na žáky negativní dopad. Ten ostatně oni sami v pracích zmiňovali např. jako „*vyhýbání se hodinám učitele*“, „*zkažení celého dne*“, „*demotivace*“, „*neochota spolupracovat*“.

Čtení slohových prací také potvrdilo, že žáci jsou schopní a ochotní učitele vnímat „jako člověka“. Rozumí jejich možné změně nálad nebo případnému rozladění. Často jsou schopni přiznat, že na rozladění učitele mají podíl. Většinou vnímají, že vůči negativním projevům učitelů jsou bezmocní a touží po odstranění takového chování, protože jim připadá nedůstojné. Volají po určité rovnoprávnosti v přístupu mezi učitelem a žákem, jako lidmi, kdy by se neměl zohledňovat věk.

Dalším vedlejším sběrem dat, kterými chci tuto práci obohatit, jsou uvědomělá a dokonce místy milá tvrzení nebo hodnocení, které žáci prezentovali ve slohových pracích:

1. *„Ideální učitel může být každý, koho učitelování baví.“*
2. *„Správný učitel by měl chápat, že se chceme naučit, ale nechceme se jen učit.“*
3. *„Rád bych, aby učitel nebyl tak úplně učitel, jako osoba, která s námi bude diskutovat.“*
4. *„Ideální učitel je dle mě typický člověk s netypickými vlastnostmi.“*
5. *„Žádný dokonalý učitel neexistuje, protože my, žáci, nikdy nebudeme spokojeni.“*
6. *„Každý člověk má své chyby, kterými je specifický.“*
7. *„Ideální třídní učitel by měl být druhý „táta/ máma“.“*

Osobně myslím, že tyto vyjádření dokazují, že často jednáme s mladými a uvědomělými lidmi, kteří prahnou po zacházení, jako s dospělými.

Z průzkumu jsme zjistili, že ideální učitel z pohledu žáků je především lidskou osobností, která má profesionální přístup k práci, jejíž styl učení je různorodý. Žáci si žádají učitele, který k s nimi bude otevřeně komunikovat, sdílet své názory, naplňovat hodiny kvalitním obsahem s ideálně hravým pojetím a především k nim bude přistupovat jako k plnohodnotným lidem. Neopomíjeme rozdíly v pohledu na ideálního učitele z hlediska tříd – pokud se jejich požadavky liší, znamená to, že ideální učitel pro první ročník by nebyl ideálním učitelem pro ročník čtvrtý? Vlastnosti, které byly rozdílné, ale pro danou třídu zásadní, patří do „osobnostních požadavků“. Dle mého názoru je tedy pro ideálního učitele zásadní emoční inteligence. Takový učitel, který je emočně inteligentní, se dokáže potřebám třídy přizpůsobit. Jedna osobnost může být ideálním učitelem ve více třídách s rozdílnými potřebami.

9 Diskuze

To, že ideál učitele může mít několik ztělesnění a spoustu kombinací povah a vlastností je dobrou zprávou pro všechny kantory. Takovým učitelem může být téměř každý kantor. Myslím si, že zásadní rolí v tom, jakými učiteli budeme, hraje naše rozhodnutí. Učitelem se může stát každý, kdo má k tomu vzdělání. Ideálním učitelem může být ale ta osobnost, které záleží na stylu učení a vztahu se žáky.

V dnešní době je na trhu spousta knih, kurzů, workshopů, které naučí člověka znát a zlepšovat sebe samého. Pokud někdo nemá vrozené předpoklady, tak je tedy velké množství způsobů, jak pracovat na sobě a tím výsledku dosáhnout.

Není jasné, jestli kdy budou oficiálně širší požadavky na vykonávání učitelské práce. To by znamenalo, že nebudeme ovlivňovat, jaké typy učitelů se ve školství pohybují. Jediný prostor, kdy by se výběr učitelů dal ovlivnit, je připustit ke studiu pouze ten segment žáků, kteří projdou určitými psychotesty, testy osobnosti a různými dalšími zkouškami. To by však mohlo být nevhodné a diskriminační, protože by nedostali příležitost ti uchazeči, kteří v průběhu studia psychologicky porostou a nakonec z nich mohou být lepší učitelé, než ti s vrozenými předpoklady.

Ideální učitel se musí především neustále vzdělávat a pracovat sám na sobě – chodit vstříc lepším zítřkům, vnímat své okolí a jít s dobou. S výsledky a hodnoceními v této práci souhlasím, jelikož zásadní je dle mě ten lidský faktor. Doufám, že práce, ať si ji přečte kdokoli, vyvolá v člověku přemýšlení o sobě samém a vlastním přístupu k práci. V ideálním případě si budoucí kantoři ujasní, jakými učiteli chtějí být a zaměří se na osvojení zásadních vlastností, které požadují jejich žáci.

Ve svém průzkumu počítám s limity, které ovlivnily jeho výsledky.

Jsou jimi např. velikost vzorku – pouze jedna SŠ, jeden obor – jiný obor by mohl mít jiné výsledky, převaha dívek, jako respondentek, lokalita – hodnocení žáků na vesnici, nebo v jiném kraji by mohlo být odlišné, vyhodnocení adekvátního průzkumného vzorku, ale pro časovou náročnost zpracování menšího, než bylo možné.

Výsledky mého průzkumu se poměrně shodují s daty, které uvádím v příkladných průzkumech v teoretické části. Také zde můžeme vidět shody teoretických tvrzení s průzkumnými výsledky.

10 Doporučení pro pedagogickou praxi

Pro pedagogickou praxi bych doporučila, aby se každý učitel „zastavil“ a na chvíli odbočil od osnov. Aby se svými žáky strávil čas jejich poznáváním a kvalitní komunikací, kde dostanou prostor k vyjádření svých názorů, postojů a představ na spolupráci mezi učitelem a žáky. V takových momentech učitel nemusí na veškeré požadavky přistupovat – naopak, může využít otevřenosti jeho žáků a lidsky jim ukázat druhý úhel pohledu, proč nelze něco dělat jednodušeji.

V moderních organizacích probíhají různé teambuildingy a icebreaky, které dávají členům týmu možnost se seznámit, spřátelit a mít společného něco jiného, než pracovní záležitosti. Je třeba si osvojit a použít různé metody sociálního stmelování. Pokud se třída zároveň s učitelem jako vedoucí osobností, budou brát jako tým, může to být jen ku prospěchu. Proto bych na počátku docházky na SŠ doporučila stmelovací aktivity.

Práce je vhodná pro studenty pedagogiky, ale i učitele, kteří si chtějí rozšířit obzory o požadavcích žáků na ideálního učitele. Práce může doplnit představy těch učitelů, kteří chtějí být u svých žáků oblíbení. Práce také může pomoci těm učitelům, kteří se potýkají se syndromem vyhoření – po zjištění požadavků žáků mohou zaujmout jiný postoj k vedení výuky, což jim může pomoci. Studenti pedagogických škol, a nebo i učitelé, mohou na základně poznatků z tohoto průzkumu stanovit strukturu svých příprav k výuce. Bakalářská práce může být zajímavým podnětem k hospitacím v hodinách, pokud chceme hodnotit vztah a přístup učitele a žáků.

11 Závěr

I po zpracování teoretické části práce stále nebylo možné přesně definovat ideálního učitele. Žádná taková definice nebyla nalezena. Praktická část nám ale určila nejpodstatnější charakteristiky, jakými když bude učitel disponovat, bude v očích žáků vnímán jako ideální. Můžeme ale vidět, že různá tvrzení v teoretické části se v části praktické následně potvrdila.

Dále víme, že žáci prvních a posledních ročníků vnímají ideálního učitele v zásadě stejně – jediným rozdílem je očekávaný přístup od učitelů, který by se měl přizpůsobit náročnosti situace, ve které žáci jsou (přechod na novou školu, maturitní zkoušky). Mimo zásadní průzkumné otázky jsme zjistili, co žáky na učitelích odrazuje. Teoretická část nám popsala důležité aspekty učitelství - těmi jsou přístup a morálka učitele, autorita, postoje učitele, jeho vztahy s žáky a typologie učitelů. Praktická část potvrdila, které definice a charakteristiky jsou pro žáky opravdu důležité. Například, že autorita je vnímána jako zásadní vlastnost učitele, nebo že pro učitele mohou být přirozené změny nálad a pokud má učitel s žáky vybudovaný vztah, tak žáci to umějí přijmout a dokonce učitele podpořit. Dále průzkumná část potvrdila teoretické tvrzení, že podstatné jsou vrozené předpoklady učitele a jeho profesní oborové a didaktické kompetence.

Po vyhodnocení průzkumné části se podařilo naplnit předem stanovené cíle – zjistit charakteristiku ideálního učitele z pohledu žáků a také jaké vlastnosti vnímají žáci na učitelích jako pozitivní a negativní.

Nyní víme, že žáci chtějí přátelského, ochotného učitele, který je odborníkem ve svém oboru a má autoritu, ale lidský přístup zároveň.

Bakalářská práce může pomoci učitelům v tom, aby se dozvěděli něco o očekávaních žáků.

Dalším doporučením je pokračovat v průzkumech tohoto charakteru. Stále zůstává mnoho podobných témat, která jsou neprozkoumána a nespecifikována. Například ideální učitel praktického výcviku.

12 Seznam použité literatury

- BENDL, Stanislav. *Školní kázeň v teorii a praxi*. Praha: Triton, 2011, 208 s. ISBN 978-80-7387-432-2.
- FONTANA, David. *Psychologie ve školní praxi: příručka pro učitele*. Vyd. 4. Přeložil Karel BALCAR. Praha: Portál, 2014. ISBN 978-80-262-0741-2.
- FRANIOK, Petr a Dana KNOTOVÁ, ed. *Učitel a žák v současné škole: sborník z 15. konference České pedagogické společnosti*. Brno: Masarykova univerzita ve spolupráci s Českou pedagogickou společností, 2008. ISBN 978-80-210-4752-5.
- GOLEMAN, Daniel. *Jak se stát skutečným lídrem: proč je emoční inteligence tak důležitá: výběr prací z nejvýznamnějších podnikatelských časopisů*. Přeložil Kateřina ORLOVÁ. V Praze: Metafora, 2015. ISBN 978-80-7359-453-4.
- HRUBÁ, Jana. Jak by měla vypadat ideální škola a učitel. *Metodický portál www.rvp.cz: inspirace a zkušenosti učitelů* [online]. 2010 [cit. 2017-04-15]. Dostupné z: <http://clanky.rvp.cz/clanek/s/Z/7707/JAK-BY-MELA-VYPADAT-IDEALNI-SKOLA-A-UCITEL.html/>
- KANTOR, Roman. Ideální učitel. *Týdeník školství* [online]. 2009, 2009(13.) [cit. 2017-04-15]. Dostupné z: <http://www.tydenik-skolstvi.cz/archiv-cisel/2009/13/idealni-ucitel/>
- KOŤA J. O vztahu profesionálního jednání a etiky In DOROTÍKOVÁ, Soňa, ed. *Profesní etika učitelství*. Praha: Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta, 2003. ISBN 80-7290-102-8.
- KUBÁLKOVÁ, Pavla. *MINISTERSKÝ PLÁN, JAK NAJÍT IDEÁLNÍHO UČITELE. LIDOVÉ NOVINY* [online]. 2009 [cit. 2017-04-15]. Dostupné z: <http://www.msmt.cz/standarducitele/lidove-noviny-ministersky-plan-jak-najit-idealniho-ucitele?highlightWords=ide%C3%A1ln%C3%AD+u%C4%8Ditel>
- LAZAROVÁ, Bohumíra. *Netradiční role učitele: o situacích pomoci, krize a poradenství ve školní praxi*. 2., upr. vyd. Brno: Paido, 2008. ISBN 978-80-7315-169-0. - NESTRÁNKOVÁNO
- MAREŠ, Jiří a Peter GAVORA. *Přehledová studie: INTERPERSONÁLNÍ STYL UČITELŮ: TEORIE, DIAGNOSTIKA A VÝSLEDKY VÝZKUMŮ*. , 101 - 128.
- MARTÍNEK, Zdeněk. *Agresivita a kriminalita školní mládeže*. Praha: Grada Publishing, a.s., 2009, 152 s. ISBN 978-80-247-2310.
- Osobnost učitele. *Psychologie v teorii a praxi: autor: Prof.PhDr.Rudolf Kohoutek,CSc* [online]. [cit. 2017-04-17]. Dostupné z: <http://rudolfkohoutek.blog.cz/0911/psychologie-osobnosti-ucitele-a-vychovatele>

- PELIKÁN, Jiří. *Základy empirického výzkumu pedagogických jevů*. 2., nezměn. vyd. Praha: Karolinum, 2011. ISBN 978-80-246-1916-3.
- PÍŠOVÁ, Michaela a Karolina DUSCHINSKÁ. *Mentoring v učitelství: výzkumný záměr Učitelská profese v měnících se požadavcích na vzdělávání*. [2. vyd.]. V Praze: Univerzita Karlova v Praze, Pedagogická fakulta, 2011. ISBN 978-80-7290-589-8.
- PRŮCHA, Jan. *Moderní pedagogika: [věda o edukačních procesech]*. Praha: Portál, 1997. ISBN 8071781703.
- Psychotesty: Temperament - charakteristika osobností* [online]. [cit. 2017-04-03]. Dostupné z: <http://cz.psychotests.net/temperament/>
- SCS.ABC.CZ: Slovník cizích slov* [online]. [cit. 2017-04-16]. Dostupné z: <http://slovník-cizich-slov.abz.cz/web.php/slovo/ideal>
- ŠOLAR, Ondřej. Jak se bránit nekázni v našich školách?. [online]. 2008 [cit. 2014-12-26]. Dostupné z: <http://www.zkola.cz/pedagogove/Stranky/Jak-se-br%C3%A1nit-nek%C3%A1zni-v-na%C5%A1ich-%C5%A1kol%C3%A1ch.aspx>
- VALIŠOVÁ, Alena a Hana KASÍKOVÁ. *Pedagogika pro učitele*. Praha: Grada, 2007. Pedagogika (Grada). ISBN 978-80-247-1734-0.
- VAŠUTOVÁ, Jaroslava. *Profese učitele v českém vzdělávacím kontextu*. Brno: Paido, 2004. ISBN 80-7315-082-4.
- Zlatý Ámos: anketa o nejoblíbenějšího učitele České republiky* [online]. [cit. 2017-04-15]. Dostupné z: <http://www.zlatyamos.cz/>

Přílohy

Seznam příloh:

1. Ukázka slohové práce 1
2. Ukázka slohové práce 2
3. Ukázka záznamového archu praktické části

①

	charakteristika/výraz	četnost	vyjádření priority	1 ročník počet výskytů
1	trpělivost		1	4
2	autorita			14
3	kommunikace s žáky			4
4	znalost učiva			3
5	srozumitelnost výkladu		1	12
6	pozitivní přístup k ž.			7
7	porozumění			3
8	nápomocný/ochotný		1	15
9	zábavná výuka			9
10	má rád svoji práci			4
11	je příkladem			3
12	upravený			5
13	spravedlivý			7
14	smysl pro humor			9
15	příklady z praxe			7
16	přísný			5
17	přátelský		1	17
18	rekapituluje učivo			3
19	má vyjadřovací schop.			2
20	žáky chváří/motivuje			3
21				
22				

② 1 Ročník

Můj ideální učitel

Ideální učitel by podle mě měl být nes-
tranný¹³. Nemít oblíbeného žáka, ale ani neo-
 blíbeného. Učít by měl tak, aby to všichni,
 nebo alespoň většina, pochopili. Občas by ta
legrace v hodinách byla taky dobrá. Měl
 by být spravedlivý⁹, jako a by někdo neměl
 větší šance a jiný menší. Kdyby šel z něj res-
pekt⁸ už od pohledu asi by to nebylo nejlepší,
 ale ten respekt by měl mít. Aby mohl nějak vy-
 lépsit hodinu, třeba být kreativní. Dělat něco,
 co nedělá každý druhý učitel. Jako každý, nebo
 skoro každý, učitel, by měl umět naslouchat.
 Kdyby třeba koktal, nebo se začal hávat, nebylo
 by to nejlepší. Měl by se umět vyjádřit¹⁹. Neměl
 by po nás chtít „x“ věcí na další hodinu, občas
 se to nedá stihnout. Hodina by měla mít ně-
 jakou náplň. A ne, že jednou nic neděláme,
 protože to nic nenapadá a přistě nestihnáme
 nic. Mohl by o nás něco vědět¹⁷, aby jsme si
 nebyli cizí. My o něm také! Když pozná, že nej-
 sme v pohodě, měl by se o nás zajímat a ne-
 přehlížet nás. Měl by nás umět trochu rozser-
mat¹⁴.

③ Představa ideálního učitele

Ideální učitel by měl být chrápatý⁷, sympatický¹⁴, ohleduplný. Neměl by být ujbuzný a měl by být spravedlivý¹³ nikoho nepřáves, nepovzděnovat a naopak nepovzděnovat. Měl by mít znalosti toho⁹, co děti a mělo by na něm být vidět, že ho práce baví, když ho jednoduchá práce není. Je ohleduplný nováček, ale učitel by měl chodit úste oblékaný¹² a dobře znal nějaké hygienické návyky. Stodiny s ním by měly, nebo alespoň mohly, být sábovní?¹¹ Učitel by měl umět vyhovět požadavkům, kdysi se vyhovět dě a po smyslně. Měl by pomáhat. Stodiny by mohl obkácovat s své pláče¹⁵.

Měl by si umět prázdnat chybu, lůstku by měl vyprávět rozumitelně, nevyprávět přísli rychle⁵. Neměl by svadovat všechny⁶ podle jednoho člověka.